

V

ДЕЈСТВА 25. ДИВИЗИЈЕ У ИСТОЧНОЈ БОСНИ

(јануар 1945. — 20. април 1945)

У току читавог народноослободилачког рата 1941—1945. године, источnobосанско војиште је имало истакнуто и специфично место у оквиру југословенског ратишта. После прве непријатељске офанзиве и повлачења ЦК КПЈ и Врховног штаба с другом Титом на челу и дела партизанских одреда западне Србије и Шумадије са слободне територије тзв. „Ужичке републике“, источна Босна је постала својеврсна жижга ослободилачког рата и социјалистичке револуције. Уз подршку народа источне Босне и његових партизанских одреда ту су се формирале 1. и 2. пролетерска ударна бригада, створила слободна фочанска територија и донети фочански прописи о организацији органа нове народне власти. Из источне Босне почео је, крајем јуна 1942. историјски поход групе пролетерских и ударних бригада у западну Босну (1. и 2. пролетерска, 4. и 5. црногорска и 3. пролетерска — санџачка — бригада). Ту су касније поникле 16, 17, 27, 36. и 38. дивизија које су се постепено укључивале у састав 3. и 12. корпуса НОВЈ.

После пробоја на Сутјесци, Главна оперативна група НОВЈ, под непосредном командом Врховног команданта друга Тита, прешла је у стратегијску офанзиву, управо, са тежиштем на тлу источне Босне.

Изузетно драматични тренуци у шестој непријатељској офанзиви догађали су се на источнобосанском војишном простору.

Крајем лета и почетком јесени 1944. године 12. војвођански ударни корпус, ослоњем на источнобосанску територију, почео је офанзивне операције на територији западне Србије.

У новембру и децембру 1944. и у јануару 1945. године, као што је познато, текао је процес формирања, мањевише, јединственог општејугословенског стратегијског фронта који се, грубо узев, протезао линијом: западне падине Фрушке горе — Босутске шуме — долина Босне — долина Неретве — Јадран. Главнина НОВЈ, касније ЈА (1, 2, 3. и 4. армија — око 30 дивизија), водила је у захвату тог фронта офанзивне и дефанзивне борбе, бојеве и операције, примењујући претежно фронталне, али у широким размерама и партизанске методе борбених дејстава. Део државне територије источно од те линије био је слободан. На њему се налазила стратегијска резерва Врховног штаба (неколико дивизија) и постепено израстао Корпус народне одбране Југославије — 9 дивизија, који је, у садејству са Народном милицијом и Управом државне безбедности, био главна снага у оружаном ликвидацији остатака квислинских оружаних јединица, група и појединаца. Истовремено, у западном делу земље који је, као низ слободних територија, био, у ствари, претежно слободан или полуслободан, дејствовало је, у суштини на партизански начин — 16 дивизија и читав низ партизанских батаљона, одреда и разноврсних јединица команди подручја и места. Једном речју, око 600.000 бораца Титове ослободилачко-револуционарне армије почињало је последњу етапу своје перманентне стратегијске офанзиве, ради коначног ослобађања преосталог дела своје земље, а на платформи комбинованог фронтално-партизанског начина вођења оружане борбе.

Двадесет пета српска дивизија, у саставу 14. корпуса НОВЈ, налазила се децембра 1944. у саставу

Јужне оперативне групе НОВЈ која је 1. јануара 1945. прерасла у 2. армију. После ослобађања Ужица 16. децембра 1944. дивизија је извршила покрет општим правцем Ужице (сада Титово Ужице) — Ваљево — Лозница — Зворник, да би 27. децембра 1944. прешла Дрину главнином у рејону Зворника, а једном бригадом у рејону села Курјачице.

Првог јануара 1945. наше јединице у источној Босни биле су овако распоређене:

— на сектору Бијељина — Брчко 17. и 28. ударна дивизија;

— на сектору село Мечићи — Зворник — село Козлук 45. ударна српска дивизија;

— на сектору село Срнице — село Грачаница 23. ударна српска дивизија;

— северно од Тузле 25. ударна српска дивизија, оријентисана према Брчком;

— на простору Тузла — Пожарница 38. ударна дивизија, а једна бригада у рејону Вареша; и

— на простору село Живинце — село Ступари 27. ударна дивизија.

На овим просторијама требало је да јединице имају краћи одмор ради сређивања и попуне.

Из извештаја штаба 3. корпуса од 18. марта 1945. Генералштабу ЈА о раду 3. корпусне војне области за период од 28. јануара до 18. марта¹ може се сагледати и слика војно-територијалне организованости источнобосанског војишта у том раздобљу. Види се да су у састав те војнотериторијалне команде улазили: тузланско, бирчанско, романијско и мајевичко подручје са низом команди места. У том документу се истиче да се „на територији ове области налази приличан број непријатељских снага, које су у постепеном повлачењу под притиском наших јединица. Поред њих налазе се и четничке банде које ту и тамо дођу иза леђа наших јединица и онемогућавају правилан рад и саобраћај у позадини, то јест на слободној територији". Даље се истиче да је „ситуација побољшана утолико, што је слободан пут за Србију,

¹ Зборник, том IV, књ. 32, слок. бр. 146.

тако да оперативне јединице не врше главно снабдевање исхраном са терена, већ довлачењем хране из Србије. Али и поред тога, још увек се јединице II армије снабдевају са терена где врше операције". Текао је, такође, процес формирања милиције „коју смо углавном ми додјелили из партизанских стража, те је даље формирана при свим командама подручја, односно командама мјеста".²

Корисно је навести још неке елементарне податке из тог извештаја, у којима се говори о конкретној делатности војних подручја на територији те војне области.

Тузланско подручје: било је најорганизованије и најактивније; имало је око 1000 припадника партизанских стража које су делимично попуниле оперативне јединице 3. корпуса и милицију; затим војну радионицу која је дневно избацивала просечно по 210 пари веша и 15 бацачких мина. Главни терет у проласку србијанских јединица сносила је команда места Тузла, односно команда тузланског подручја.

Бирчанско подручје: дало је у марту 1945. око 200 бораца са оружјем у оперативне јединице 3. корпуса и око 100 бораца за формирање милиције.

Романијско подручје: са Сребреничким партизанским одредом формирало је све команде места у ослобођеним варошицама на својој територији.

Мајевичко подручје: имало је видних успеха у прикупљању и транспортовању хране за болницу у Тузли; његов главни задатак је био да чисти терен од четничких групица, прикупља храну и осигурава комуникацију Тузла — село Челић и Челић — село Козлук.

У то време је у источној Босни дејствовало и неколико партизанских одреда: Посавско-требавски, Мајевички, Тузлански, Бирчански, Сребренички, Романијски.

Функционисао је, такође, на читавој територији нови друштвено-политички систем: а) народна власт у лицу месних, општинских, среских и окружних

⁵³ Исто.

народноослободилачких одбора и обласни НО са седиштем у Тузли и б) месне, општинске, среске и окружне организације КПЈ, Народног фронта, омладине, жена и друге, чији су се руководећи извршни органи налазили у ослобођеној Тузли — центру источнобосанске слободне територије.

У таквој ситуацији, почетком јануара 1945. 2. армија, којој се оперативно препотчинио 3. корпус, имала је задатак „да прошири постојећу ослобођену територију у источној Босни, да пресече непријатељске комуникације у долини Дрине, а потом да тежиште операција пренесе у долину Босне.”³

Немци су у источној Босни у јануару 1945. држали утврђена упоришта у Бијељини, Брчком, Босанском Шамцу, Грачаници и на комуникацијама Бијељина — село Брезово Поље — Брчко, село Челић — Брчко и Брчко — Добој (преко Модриче и Грачанице). У Брчком је било најважније непријатељско упориште, јер су преко њега водиле комуникације којима су се повезивале немачке снаге на сремском фронту са снагама у источној Босни. Држањем ових упоришта и комуникација непријатељ је владао Посавином и Семберијом, обезбеђивао десни бок фронта у Срему и истовремено осигуравао комуникације у долини доњег тока Босне, којима је извлачио своје снаге са југа.⁴

У упориштима и на обезбеђењу комуникација у источној Босни налазиле су се следеће непријатељеве снаге:

— немачка 7. СС дивизија „Принц Еуген” на простору Брчко, Босански Шамац;

— 12. усташко-домобранска дивизија у рејону Брчког;

— пуковска група немачке 21. дивизије „Скендербег” у рејону Бијељине;

³ Завршне операције за ослобођење Југославије 1944—1945, Војноисторијски институт, Београд, 1957, стр. 427 (Убудуће: Завршне операције)

⁵³ Исто.

— немачка 963. тврђавска бригада „Клоц“ (пет батаљона) у рејону Власенице;

— немачка 22. пешадијска дивизија из састава Групе армија „Е“ која се, код Вишеграда, као последња, пребацила преко Дрине (ојачана са два тврђавска батаљона: 1004 и 1005) почетком јануара хитала је ка рејону Власенице, да би деблокирала 963. тврђавску бригаду. Међутим, у Власеници су је зауставиле наше снаге, па је и сама запала у окружење. Деблокирање 963. тврђавске бригаде био је само њен први борбени задатак, а најважније је било да, са бригадом „Клоц“, у својству оперативне групе и у наслону на домаће квислиншке оружане банде, наступа преко села Дрињаче ка Зворнику, прекине везу снага наше 2. армије са њиховим базама у Србији и изгради и брани запречни положај на линији — село Јања — село Дрињача — Сарајево. За време покрета до Зворника, немачка 22. дивизија је била потчињена 22-ом, а потом 34. армијском корпусу.⁵

На планини Мајевици била је прикупљена главнина четника Драже Михаиловића.

Немачким снагама су садејствовале и зеленокадровске јединице.

Очекивање штаба 2. армије да у Напад на Власеницу првих неколико јануарских дана 1945. обезбеди својим јединицама краћи одмор ради сређивања и попуне, није се испунило. Већ 1. јануара око 20 часова, једна јака непријатељева колона са нешто моторизације, упала је од Соколца у Власеницу.⁶ У исто време око 1.500 усташа се налазило у Сребреници,⁷ непријатељ је

⁵ Завршне операције, стр. 428.

⁶ Односи се на 963. тврђавску пешадијску бригаду „Клоц“ (Зборник, том IV, књ. 32, бр. док 27, 71 ј 96).

⁷ Реч је о деловима 1. усташког делатног здруга (Зборник, том IV, књ. 32, бр. док 23, објашњење 10).

држао Бијељину⁸ и Брчко,⁹ појачавао упоришта у селима Пукишу, и Челићу, држао Срнице и Грачаницу,¹⁰ а четници су били на планини Требави и Озрену.¹¹ Другог јануара непријатељ је посео положаје за непосредну одбрану Власенице.¹²

У таквој стратегијско-оперативној ситуацији штаб 2. армије је наредио:

— 14. корпусу: да 45. дивизија затвори правце Власеница — Зворник и Сребреница — Зворник, с тим што би једну бригаду пребацила на десну обалу Дрине и посела положај село Амајић — Мали Зворник (закључно), да припреми рушење комуникације и да са изабраних положаја створи времена за пребацивање других јединица на сектор Власеница — Зворник; да 25. дивизију одмах пребаци на простор село Цапарди — село Шврачић ради затварања правца Власеница — Шековић — Тузла (у исто време да буде резерва за сектор Власеница — Сребреница);

— 3. корпусу: да најкраћим путем упути 27. дивизију ка Власеници ради напада на непријатеља, уз садејство јединица 45. дивизије;

— 1. артиљеријској бригади да се пребаци из рејона села Козјака на десну обалу Дрине, у рејон села

⁸ Крајем децембра 1944. у Бијељину је стигла пуковска група „Скендербег“, јачине четири батаљона (Зборник, том IV, књ. 32, док. 21, објашњење 4).

⁹ На сектору Брчког тада су се налазили: делови 7. СС дивизије, остаци 1. и 2. пука белогардејског Руског заштитног корпуса, стожер усташко-домобранске 2. хрватске дивизије, 12. усташки стајаћи здруг и делови 3. горског здруга (Зборник, том IV, књ. 32, бр. док. 12, 15 и 155).

¹⁰ У Грачаници су тада били стожер 3. горског здруга са већим делом својих снага и делови 12. усташког здруга (Зборник, том IV, књ. 32, бр. док. 15).

¹¹ Реч је о главнини четничких снага Србије, Требавском четничком корпусу и Озренском четничком одреду (Зборник, том IV, књ. 32, бр. док. 15).

¹² Извештај штаба 2. армије од 7. III 1945. о операцијама у јануару и фебруару у источној Восни и долини Дрине. Зборник, том IV, књ. 34, бр. док. 24, стр. 153—154.

Доње Борине, са задатком да потпомогне јединице 45. дивизије и евентуално туче комуникацију Дрињача — Зворник.¹³

Већ 4. јануара предњи делови 45. дивизије дошли су у контакт са непријатељем код Власнице на Градини, (к. 664). Сутрадан ова дивизија је дочекала напад колоне из Власнице, противнападом одбацила непријатеља и заузела Градину, к. 604 и к. 629. Тог дана је и 27. дивизија пристигла у рејон Власнице. Шестог јануара су нове немачке снаге, од Соколца, са три тенка и две батерије топова стигле у Власницу. Двадесет петој дивизији која се налазила на простору село Осмаци, село Цапарди, село Подборогово, наређено је да се хитно пребаци у рејон Власнице, а 27. дивизија на комуникацију Хан Крам — Хан Пијесак — Власеница, са задатком да пресече ову комуникацију.

Седмог и 8. јануара 25. дивизија (без 19. српске бригаде) избила је у рејон Власнице, на линију Козја Раван — Муслимански Џемат — село Тикворићи. Њена 19. бригада остала је на простору село Шековићи, село Цикоте, село Папраћа, са задатком да у садејству снага Бирчанског војног подручја ликвидира остатке четничких банди који су се претежно налазили на простору Папраће.

Осмог јануара 27. дивизија је, у садејству јединица 45. дивизије, напала Власницу. Два дана су вођене жестоке борбе, у којима су учествовали и првопристигли делови 25. дивизије. Непријатељ је ипак успео да се одржи у Власници, иако су наше снаге ликвидирале низ објеката спољне одбране града, међу њима Градину (к. 604), село Таплик и Кикос. Пошто напад није успео, 9. јануара око 7 часова непријатељ је противнападом принудио наше снаге да се повуку.

¹³ Извештај штаба 2. армије. Зборник, том IV, књ. 34, бр. док. 24, стр. 153—154.

**Намере, груписање
снага и маневар не-
пријатеља**

У оквиру ширих стратегијско-оперативних планова немачке команде, 963. тврђавска пешадијска бригада „Клоц“ и 22. и 181. пешадијска дивизија су имале очевидно, у укупним ратним дејствима на југословенском ратишту, у првом тромесечју 1945. изузетно значајну оперативну улогу.

Прво, 963. тврђавска пешадијска бригада је између 1. и 6. јануара пристизала у рејон Власеница из Сарајева и организовала га за упорну одбрану, до доласка 22. пешадијске дивизије.

Друго, 22. немачка дивизија, после жестоких борби против наше 27. дивизије и делова 25. дивизије, 19. јануара 1945. пробила се од Соколца у Власеницу. Обједињена у својеврсну оперативну групу са 963. тврђавском бригадом имала је, очевидно, изузетно значајан оперативни задатак: прибојавањем на правцу Власеница — Дрињача — Зворник — Јања — Бијељина, везати за себе главне снаге 2. армије НОВЈ, угрожавати армијску позадину у Србији, омогућити држање оперативног мостобрана Брчко — Бијељина и повремено угрожавати Тузлу, центар источнобосанске слободне територије.

Треће, 181. пешадијска дивизија је између 12. и 15. јануара преузела одбрану мостобрана Вишеград, Горажде коју је држао 34. армијски корпус за специјалну употребу, а он је затим преузео обједињавање непријатељских снага у Срему. Ту је та дивизија остала негде до средине фебруара 1945. када је отпочела повлачење долином Босне.

963. тврђавска бригада „Клоц“ (пет батаљона са око 2.000 људи) искористила је своје богато искуство фортификационог утврђивања на Криту, у Грчкој, и организовала спољну одбрану Власенице, користећи тактичко-топографски изразито јаке објекте као што су: Градина (к. 604), триг. 657, к. 541, Кик (триг. 904) и Орловача (к. 867). Ту су биле мање снаге, а већи део је организовао унутрашњу одбрану Власе-

На положају код Власенице.

нице и налазио се у резерви ради маневровања у процесу одбране. Према подацима које је штаб 25. дивизије добио од заробљеног немачког војника, сваки батаљон је имао три пешадијске и пратећу чету; бригада је имала 10 тешких минобацача и два топа 88 мм.

Напад на Власеницу. Борбени поредак дивизије и резултати напада

Борбеном заповешћу од 10. јануара 1945. године, штаб 25. дивизије је регулисао организацију и извођење напада на непријатељски гарнизон у Власеници. Према овој заповести, 16. бригада је требало да напада правцем лево, комуникација Шековићи—Власеница, а десно, Плоча (искључно), са три батаљона у првом борбеном ешелону, док је четврти батаљон образовао резерву. Један батаљон је нападао правцем Хан Рудине — село Пустоше (к. 544) — Власеница, са задатком да брзо упадне у Власеницу; један батаљон је требало да овлада Киком (триг. 904) и к. 697 (Козјом Равни), а затим да настави продор у град, а један деснокрилним обухватним маневром

да пресече комуникацију Хан Пијесак—Власеница у рејону Плоче (к. 992) и к. 1107 и онемогући непријатељу било извлачење из Власенице било довлачење појачања из Хан Пијеска.¹⁴

Осамнаеста српска бригада је требало да напада, десно, комуникација Шековићи—Власеница, а лево, Орловача (к. 867) — искључно, и то: један батаљон правцем село Незировићи—Кула—Власеница, са задатком да брзо продре у град; један правцем село Бећино Брдо—Градина, са основним задатком да ликвидира отпор на Градини (триг. 604) и брзо продре у Власеницу: један правцем село Врли Крај—Орловача, са задатком да ликвидира отпор на Орловачи, затим делом снага да добро утврди Орловачу, а главнином продужи напад на Власеницу (уколико снаге 45. дивизије не буду садејствовале, овај батаљон је требало да ликвидира непријатеља у селу Тугову); један батаљон је требало држати у резерви на најпогоднијем месту за убацивање у борбу у граду или на којем другом правцу.¹⁵

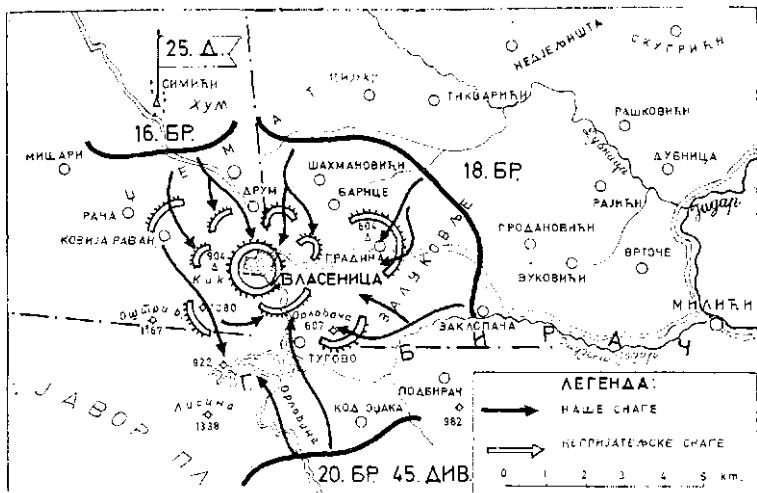
У тежњи да организује што већу и што рационалнију непосредну ватрену подршку јединицама у нападу, штаб дивизије је наредио:

„За напад на Власеницу концентрисати све пушкомитраљезе, створити ударне групе и бомбашка одељења чији ће задатак бити продирање у непријатељску линију положаја, ликвидирање главних непријатељских упоришта и митраљеских гнезда. Извршити концентрацију свих минобацача и створити две групе: група П-2 (16. бригада — прим. ред.) и група П-3 (18. бригада — прим. ред.) које поставити на најповољнијим местима за тучење Кика, Власенице, Градине и Орловаче. За Градину и Орловачу придодати потребан број бацача из главне групе П-3. Групама бацача имају командовати штабови бригада. Група бацача П-2 тући ће Кик и Власеницу, док ће група П-3 имати у задатак тучење Орловаче, Градине и Власенице. По ликвидацији спољне одбране града сву

¹⁴ Архив ВИИ, кут. 1090, бр. рег. 14—1/1.

¹⁵ Исто.

ватру скоцентрисати на Власеницу. По ликвидацији Власенице, штаб П-2 одмах ће упутити један свој батаљон у састав батаљона на Плучи и са ова два батаљона створити чврсту одбрану од Хан-Пијеска.

Напад на Власеницу између 10. и 11. јануара 1945. год.

П-4 (19. бригада — прим. ред.) имаће сконцентрисане снаге на простору Добрићи—Шековићи—Супчане и Подурквина".¹⁶

Веза је била солидно организована: од чете до штаба дивизије телефонска и курирска. Дивизијска интендантура се тада налазила у покрету од Шековића ка Власеници. Евакуација рањеника регулисана је тако што је у борбеној заповести дивизије речено:

„Код воденица (млинова) на окуци пута код к. 449 јужно од с. Симићи (где се налазио штаб дивизије — примедба М. П.) на 1 км налазиће се кола за евакуацију рањеника, до којих треба упућивати рањенике путем Власеница—млинови. Рањенике са лакшим ранама који се могу сами кретати упућивати у групама саме, а за тешке рањенике давати борце, ка-

ко би на тај начин упућивањем самих лакших рањеника омогућили већи број бораца на фронту".¹⁷

У овој заповести карактеристична је и тачка која носи назив „Опште напомене” и она гласи:

„За одржавање телефонских линија имати одређен број телефониста . . . Таква једна група телефониста биће одређена из наше чете за везу са истим задатком. За освајање Кика и сличних положаја, војници који су већином обучени у гумену обућу, требаће наћи могућност да обућу увежу било неким конопцима или крпама или дрвеним гужвицама са којима требају омотати ноге, како им се не би клизале ноге за време борбе (био је дубок снег, температура испод 0° — примедба М. П.).

Скренути пажњу војницима да има да влада највећа тишина за време привлачења и за време борбе: тек са јуришног одстојања и за време извршења јуриша војници могу викати: УРА!, а то одмах по изреченој команди руководиоца: јуриш. Сви руководиоци имају се максимално заложити за извршење задатака.”¹⁸

Тачно у 23 часа ноћу 10/11. јануара почела је концентрична минобацачка ватра по непријатељевом гарнизону у Власеници. Међутим, јуриш батаљона на одређене објекте из све три бригаде (16. и 18. српска 25. дивизије и 20. ерпске бригаде 45. дивизије) почињао је у временском интервалу од 23 часа и 10 минута 10. јануара, до 4 часа 11. јануара. Наше снаге су успеле да ликвидирају спољну одбрану града, сем Кика (триг. 904) и к. 662. Неколико недовољно припремљених и несинхронизованих јуриша на те објекте није успело. Ујутру око 6 сати наређено је јединицама повлачење. Тада је уследио и противнапад непријатеља који је наше снаге бацио на полазни положај. Том приликом је 18. бригада имала 11 погинулих, 77 рањених и 10 несталих, а 16. бригада 5 погинулих и 32 рањена. Непријатељски губици, према

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто.

процени штабова батаљона и виших, износили су око 50 мртвих и 100 рањених.¹⁹

Мишљења сам да се основне оперативно-тактичке тактичке и друге поуке из напада на гарнизон у Власеници у првој половини јануара 1945. могу свести на следеће:

1. Процена непријатеља била је доста слаба. Јачина је била око 2.000 људи, а рачунало се на 1.200 људи. Посебно, недовољно је сагледана чињеница да се радило о немачкој 963. тврђавској бригади која је још на Криту и у Грчкој уопште стекла огромно искуство и висок степен специјализације у солидном организовању одбране, а Власеница је са поменутиим тактичко-топографским објектима давала изванредне могућности за организовање одбране.

2. Напад наших снага је очевидно организован на брзу руку и без довољно синхронизације.

3. Штаб 25. дивизије је очигледно радио доста добро, али су подбацили штабови његове 16. и 20. бригаде 45. дивизије. Тако, на пример, први извештај штаба 16. бригаде стигао је у штаб дивизије у 6 часова и 20 минута, док су везе са јединицама 18. бригаде биле савршене.²⁰

У нападу се највише истакао 3. батаљон 18. бригаде и минобацачка чета исте бригаде и зато их је штаб дивизије предложио штабу 14. корпуса за похвалу.

4. Није био обезбеђен ни неопходан однос снага у нападу. Радило се о пет батаљона 25. дивизије и два 20. бригаде 45. дивизије који су директно учествовали у нападу. Дакле 7 : 5 непријатељевих батаљона који су били многобројнији, знатно веће ватрене моћи и обученији. Остали батаљони 16, 18. и 20. бригаде (пет батаљона) били су у резерви или на борбеним задацима који нису значили директан напад на гарнизон. Затим, непријатељ је имао апсолутну надмоћност у артиљеријској ватри, посебно таквих

¹⁹ Архив ВИИ, кут. 1090, бр. рег. 7—1/4.

²⁰ Архив ВИИ кут. 1090, бр. рег. 1/4: Операцијски извештај штаба 25. дивизије.

изврних немачких топова какви су били они 88 мм. Солидно фортификацијско уређење одбрамбених објеката и положаја омогућавало је у знатној мери да однос у живој сили и ватреним средствима што више дође до изражаја у корист непријатеља.

5. 25. дивизија би успела, вероватно, да ликвидира гарнизон у Власеници или, што је још вероватније, да непријатељу нанесе много теже губитке, да је на овом задатку могла ангажовати и своју 19. бригаду. Али она је морала да се обрачунава са четничким бандама које су угрожавале дубљу позадину дивизије. Изгледа да је прави тренутак за ликвидацију немачке 963. тврђавске бригаде у Власеници био негде између 8. и 11. јануара, али под условом да се у нападу једновремено и синхронизовано ангажују главне снаге 25, 27. и 45. дивизије.

6. На први поглед може изгледати да је штаб 25. дивизије превише централизовао планирање напада на упориште у рејону Власенице. Међутим, с обзиром на то што је напад организован на брзу руку, то је било исправно. Такође је с обзиром на расположиве снаге изабрана врло целисходна варијанта борбеног поретка и маневра дивизије.

7. Коначно, на ударну и маневарску способност 25. дивизије у датом тренутку итекако су утицала и ова три фактора: а) нередовно снабдевање и исхрана; б) то што је код огромне већине припадника дивизије била слаба обућа (гумене ципеле — „кондуре“) и одећа, и ц) напоран марш из рејона Тузле у рејон Власенице и прелазак у напад на брзу руку, такорећи, из покрета. На другој страни, противник није био оптерећен таквим проблемима. Према томе, искуство из овог напада, поготову на насељено место, показује да при процени борбене ситуације треба у пуној мери сагледати и утицај ових и сличних фактора на могућности сопствених снага.

У операцијском извештају бр. 35 од 18. јануара 1945. који је штаб дивизије упутио штабу 14. корпуса каже се и ово:

„У овој борби непријатељу су ове јединице (16. и 18. бригада — примедба М. П) нанијеле губитке од око 35 мртвих и 70 рањених војника. Заплијењено није ништа. Изгубљен је један пушкомитраљез („шарац“) Наши губици у јединицама П-3²¹ износе 77 рањених и 11 мртвих, док укупни број губитака износи 16 мртвих и 190 рањених војника. За неуспех овог напада може се рећи да је главни узрок нејединственост у борби. 11. јануара у 5.40 сати издато је наређење јединицама да се повуку на полазне положаје. Овог дана није било борбе, јединице су се утврдиле на полазним положајима. Отпремање рањеника за болницу, сређивање јединица и одмор“.²²

Блокада Власенице и планирање новог напада

Од 12. до 15. јануара дивизија је сређивала и прегруписавала снаге и чистила своју позадину од четничких банди. Уз то је одбила непријатељеве испаде из Власенице. Дванаестог јануара је 19. српска бригада у садејству дела снага 45. дивизије, чистила простор село Папрача, село Подцрквине, село Врело и том приликом ликвидирала 3 четника, а 13 четника са оружјем и 13 дезертера из наших јединица заробила. Ноћу уочи 14. јануара, мање групе бораца из 16. и 18. српске бригаде су вршиле демонстративне нападе ради узнемиравања гарнизона у Власеници. Закључно са 14. јануаром 25. дивизија је преузела све положаје око Власенице.

У међувремену је 27. босанска НОУ дивизија НОВЈ почела жестоке борбе на комуникацији Хан Крам—Хан Пијесак—Власеница против предњих делова немачке 22. пешадијске дивизије која је покушавала да се пробије у Власеницу и споји са 963. тврђавском бригадом. У исто време је једна њена бригада разбила усташку групацију (око 1.300 усташа) на простору Сребренице и варошицу ослободила.

²¹ Конспиративни назив за 18. српску бригаду.

²² Архив ВИИ, кут. 1090, бр. рег. 12—1/4.

Између 10. и 15. јануара појавило се око 1.000 четника на простору село Прибој, село Козлук, угрожавајући позадину наших јединица које су водиле борбу против Немаца код Власенице. Тежили су томе да олакшају пробијање Немаца ка северу. Зато се главнина 45. дивизије морала наћи на простору Зворник, село Мемићи, док је њена једна бригада, пошто су је смениле јединице 25. дивизије, такође кренула са сектора Власенице ка Зворнику.

Штаб 25. дивизије је планирао општи напад на Власеницу ноћу 15/16. јануара. Међутим, од тога се одустало због нагле промене оперативно-тактичке ситуације у ширем рејону Власенице.

Жестокe борбе на Петнаестог јануара немачка 22. пешадијска дивизија продужила је продор комуникацијом Хан Пијесак—Власеница, а у сусрет јој је, ради олакшавања продора, кренуло око 600 војника из непријатељског гарнизона у Власеници. Први батаљон 16. српске бригаде сачекао је непријатеља на Плочама, убио 20 немачких војника који су нађени на бојном пољу, и ранио око 60, а запленио 1 „шарац”, 3 пиштоља и неколико пушака. Око 22 сата је штаб 16. бригаде упутио две стрељачке и минобацачку чету на Плоче као појачање. Ове чете (из 3. и 4. батаљона) запоселе су линију село Незировићи — село Шахмановићи, док су остале снаге бригаде држале простор Козја равн, Соколовина.²³

Истога дана 18. бригада је кренула из рејона Власенице ка Зворнику да један батаљон размести у рејону Зворника, један да пребаци на десну обалу Дрине и узме под заштиту део армијске артиљерије, један да запоседне рејон Дрињаче, а један простор села Побуђе. Деветнаеста бригада је у 18 часова 1. батаљоном запосела Орловачу (к. 867), а 3. батаљоном положај Баћино брдо (к. 591) — село Продановићи док је 2. батаљон задржан у бригадној резерви на

²³ Оперативни извештај штаба 25. дивизије за период од 9. до 18. јануара 1944. год.

простору Рашковићи, Дубница, Рајићи, а 4. батаљон, такође у резерви, на простору Глушац, Бишина, а једном четом у Милићима.

Патрола на одмору.

Напад 2. батаљона 16. бригаде на Кик (к. 904) у 22 часа није успео, али је зато одбијен покушај непријатеља да се пробије из Власенице.

Шеснаестог јануара јединице дивизије су биле на старим положајима. Претходнички пук немачке 22. дивизије продро је од Хан Пијеска и избио на превој Плоче (к. 1107). У тој ситуацији 2. батаљон 16. бригаде померио се на Сјечину (к. 954) и Стрмац са задатком да садејствује 1. батаљону и онемогући непријатеља да се пробије у Власеницу и из ње. На те положаје батаљон је избио у 15 часова, али га је непријатељ предухитрио у поседању ових објеката и принудио да се повуче на Хан-Сикиру. Први батаљон је примио борбу са овом непријатељевом колоном и нанео јој озбиљне губитке, првенствено минобацачком ватром. На осталим деловима фронта дивизије одигравали су се мањи борбени судари.

Седамнаестог јануара, између 10 и 11 часова, 3. батаљон 19. бригаде је ликвидирао непријатељева упоришта на Градини (к. 604) и у селу Барици. У Барици је нађено 15 мртвих Немаца. Заплењено је 6 пушака. Број рањених је свакако био већи. Међутим, повратним нападом у 15 часова и 30 минута непријатељ је преотео Градину и Барице. Први батаљон 19. бригаде је читав дан и ноћ 17. јануара јуришао са Орловаче (к. 876) на упориште у Тугову, наносећи непријатељу знатне губитке, али му није пошло за руком да упориште ликвидира. Други и 4. батаљон 19. бригаде ликвидирали су упориште у Кули и нанели непријатељу озбиљне губитке. У овој борби наши губици су били 10 мртвих и 40 рањених. Истовремено су две чете 1. батаљона 16. бригаде, с минобацачком четом 3. батаљона 19. бригаде, водиле жестоке борбе против непријатељевих снага у рејону Плоче, како оних из Власенице, тако и оних од Хан-Пијеска, које су настојале да се епоје. То им је и успело падом мрака 17. јануара, али по цену осетних губитака. Претходнички 16. пук немачке 22. дивизије избио је у Власеницу и спојио се са снагама 963. тврђавске бригаде и 1004. и 1005. самосталним тврђавским батаљоном.

После тога, 18. јануара, 25. дивизија се нашла у следећем одбрамбеном борбеном поретку:

— 16. бригада једним батаљоном на Козјој равни, једним на линији Незимовићи — Шахмановићи, и са два батаљона у бригадној резерви на простору Соколловине, док је једна чета, западно од Плоча, извиђала непријатеља и постављала заседе у том рејону;

— 19. бригада једним батаљоном у рејону Баћино брдо, једним на Орловачи, једним на линији Савићи — Стојшићи — Врли Крај, и једним батаљоном, који је био у улози бригадне резерве, у Вуковићима;

— 18. бригада на простору Зворник, Дрињача, село Пубуђе, а штаб дивизије у Симићима.

У току протеклих борби из 16. српске бригаде дезертирало је 80 бораца, међу којима и три командира вода. Зато је наређено 18. бригади да контроли-

ше и неке прелазе преко Дрине, поред осталог и ради хватања дезертера. Она је ухватила 17 дезертера.

Непријатељ шири спољну одбрану Власенице Од 19. до 23. јануара непријатељ је вршио јаке нападе из Власенице и успео да прошири спољну одбрану. Двадесет другог јануара у 23 часа ситуација је била оваква: 25. дивизија је почела да прегруписава снаге, да би затворила правац непријатељевог надирања Власеница — Зворник на линији село Дрињача — Лијешањ — Гледи — Вишеград (к. 665). На овој линији требало је утврдити леву обалу Дрињаче и с ове линије дати одсудну одбрану.²⁴

Шеснаеста бригада је добила задатак да једним батаљоном затвара правац Власеница — село Папраћа, а остале снаге да прегрупише на затварање, активном одбраном, правца Власеница — Зворник. У случају да не издржи надмоћне ударе непријатеља, бригада је требало да се, под борбом, повуче на линију Вишеград (к. 665) — Перинград — Козјак (к. 654) ради одсудне одбране.

Деветнаеста бригада је имала задатак да пружа отпор на одбрамбеном положају село Павковићи — к. 224 — лева обала реке Дужице — село Рашковићи и да при том обрати посебну пажњу на правац Власеница — Неђелиште, У случају продора надмоћних непријатељевих снага требало је организовати главни одбрамбени положај ради одсудне одбране на линији Дуге њиве — Обојник (к. 395) — Соколна (к. 590), а комуникацију Власеница — Дрињача — Зворник зарушавати и запречавати минским пољима.

Осамнаеста бригада требало је да поседне леву обалу Дрињаче од Дрине преко села Костијерева, Лијешања и Соколне, где да се повеже са 19. бригадом. Тежиште одбране требало је да има у захвату комуникације Дрињача — Зворник, а комбинованим

²⁴ Заповест штаба 25. дивизије од 22. I 1945, Архив ВИИ, кут. 1090, бр. рег. 26—1/1.

дејством противоклопних пушака, зарушавањем и минским запречавањем, да организује што солиднију противтенковску одбрану у захвату ове комуникације. Задатак јој је такође био да темељито поруши део пута Нова Касаба — село Костијерево.

Штаб дивизије је нагласио и следеће у поменутој борбеној заповести:

а) *„Камуфлирање положаја:* Пошто је снег и положаји се лако уочавају са непријатељске стране, а нарочито ископани ровови, то се положаји имају детаљно камуфлирати са снегом, како непријатељ не би лако откривао наше положаје.

б) *Евакуација рањеника:* Хируршка екипа по избегању наших снага на главну одбрамбену линију налазиће се у Зворнику, а до тога момента налазиће се у Дрињачи.

ц) *Исхрана јединица:* Исхрану јединица вршити из интендантуре П-1²⁵ из Зворника. П-2²⁶ из Цапарди.

Штаб П—1 до даљњег налазиће се на садашњем месту у селу Рахунићима код Нове Касабе. У случају непријатељског брзог продора од Власенице у правцу Зворника штаб П—1 преместиће се на главну линију у село Прав. Каменицу.

д) *Утврђивање:* Сваки борац, сваки п. митраљез и митраљез, свако противоклопно оружје мора имати изграђен заклон — нарочито ископане ровове. За неизвршење овог наређења најстрожије ће се узимати на одговорност руководиоци.

е) *Дисциплина ватре:* Ватра на непријатеља има се отворати по команди команданата бригада, коман-

²⁵ П-1 конспиративни назив за 25. дивизију, (прим. ред.).

²⁶ П-2 конспиративни назив за 16. српску бригаду (прим. Ред.).

даната батаљона и командира чете. Ватру отвари на непријатеља на блиским одстојањима како би се непријатељске снаге ефикасније уништавале.

Политички комесар 18. бригаде Милош Станимировић, мајор, на артиљеријском положају

ф) *Обезбеђење*: Појачати опрезност како дању тако и у ноћи... Упознати сваког борца и руководиоца да непријатељ употребљава бијеле кабанице које му омогућавају да се блиско привуче нашим положајима, а нарочито ноћу.

г) *Напомена*:... Схватити једно: непријатељ се мора спречити и не дозволити му да се пробије за Зворник. У крајњем случају непријатељу се мора уништити једна дивизија док се пробије. То можемо, јер смо надмоћнији од непријатеља, како у људству, тако и у наоружању.²⁷

²⁷ Заповест штаба дивизије од 22. I 1945, Архив ВИИ, кут. 1090, бр. рег. 26—1/1.

Драматичне борбе у долини Дрине Крајем јануара 1945. штаб 2. армије **НОВЈ** прегруписавао је своје снаге да би главне делове оријентисао на уништење немачке 22. дивизије у захвату комуникације Дрињача — Зворник. Зато је 38. дивизија 24. јануара кренула са Озрена ка рејону Дрињаче. Ка комуникацији Дрињача — Зворник усмерена је и 45. дивизија. До тада, може се рећи, 25. дивизија је издржала главни терет борбе против гарнизона у Власеници и у спречавању пробоја немачке 22. дивизије правцем Власеница — Дрињача.

Првог фебруара борбени поредак дивизија 2. армије директно ангажованих на уништењу немачке 22. дивизије био је следећи:

— 25. дивизија, после огорчених борби, држала је линију Кула Град — село Маричићи — Ахметово брдо (к. 450) — село Снагово — Ђафин камен (триг. 534) — Дуги део — Соколна — Обојник (к. 395), и то: 16. бригада на простору Кула Град (1. батаљон), село Маричићи (2. батаљон), Ахметово брдо (3. батаљон), село Паљуни (4. батаљон у улози бригадне резерве); 18. бригада на простору Зворник, Кула Град, а 19. бригада на линији Ђафин к. (триг. 534) — Глојанско брдо (к. 452) — Дуги део — Соколна — Обојник — к. 395 — Козјак (к. 654);

— 45. дивизија једном бригадом на линији Велика њива — Власиња, једном према селу Лијешњу на простору Глоди, Соколна и једном на планини Озрену у борби против четника;

— 38. дивизија у рејону Дрињаче;

— 22. дивизија на десној обали Дрине од Ковиљаче до Ушћа (закључно). Трећа армијска артиљеријска бригада подржавала је дејства ове дивизије.

Двадесет седма дивизија добила је задатак да се с комуникације Хан Пијесак — Власеница преоријентише на правац Власеница — Шековићи — Цапарде. Она се 3. фебруара налазила на простору Папраћа главнином снага, док је једна њена бригада, сменивши 16. српску бригаду 25. дивизије, затварала правац Власеница — Шековићи.

Долином Дрине, очевидно, пробијала се својеврсна немачка оперативна групација: 22. пешадијска дивизија, 963. тврђавска бригада „Клоц“ и два самостална тврђавска батаљона (1004. и 1005).

Првог фебруара 1945. немачка 22. дивизија бројала је око 9.000—10.000 људи, 963. тврђавска бригада (пет батаљона) око 4.000 војника и 1004. и 1005. тврђавски батаљон — око 1.000 војника. Значи, радило се укупно о 15.000 војника. У таквој ситуацији је почела одлучујућа борба главне оперативне групације 2. армије за уништење тих непријатељевих снага. Друга армија је тада имала још две оперативне групе: 17. и 28. дивизију на сектору Брчко — Бијељина и 23. дивизију у ширем рејону Тузле.

Из операцијског извештаја штаба 25. дивизије Оп. бр. 88 од 15. фебруара 1945. најбоље се виде тежина, динамика и драматика борбених дејстава 25. дивизије у оквиру целовите операције 2. армије ради уништења непријатељске групације на сектору Дрињача — Зворник, а затим на простору Зворник, село Козлук.²⁸ Та борба је текла овако:

Првог фебруара је 1. батаљон 16. српске бригаде, уз подршку артиљеријске ватре, збацио непријатеља с положаја пред Млађевцем (триг. 527). Али, у 14 часова непријатељ је потиснуо делове 1. батаљона са Кула Града. Међутим, радост му је била кратка јер је 1. батаљону пристигао у помоћ 2. батаљон и непријатељ је одбачен. Истога дана, по наређењу команданта 38. дивизије НОВЈ, 3. батаљон 16. бригаде (без 1. чете) нападао је непријатеља на сектору Липља, али, на жалост, без успеха, иако је био подржан минобацачком ватром. Губици непријатеља нису били мали (по процени: 29 мртвих и 35 рањених), а губици 16. бригаде: 26 мртвих, 58 рањених и два контузована. Један пушкомитраљез „шарац“ је заплешен и стајао је поред погинулог неустрашивог пушкомитраљесца из 3. батаљона.

Истог дана 3. батаљон 18. бригаде, у покрету ради напада на к. 184, доживео је на планини Јашаници

²⁸ Зборник, том IV, књ. 33, стр. 351—368.

сусретну борбу са непријатељевом колоном која је кренула на Млађевац. После краће али жестоке борбе, батаљон се повукао на полазни положај, уз губитке од 5 мртвих и 10 рањених бораца. Истовремено, непријатељ је упутио једну колону друмом према Млађевцу која је после жестоког судара успела да потисне чету 2. батаљона са јужног дела Млађевца. У таквој ситуацији одмах је наређено 3. батаљону 16. српске бригаде да једном четом изврши контра-напад и по сваку цену збаци непријатеља са Млађевца. Ова чета је извршила три јуриша један за другим, али није успела да збаци непријатеља са положаја. Пошто су остале јединице 16. српске бригаде биле у близини, послата је једна чета да потпомогне овај напад. Пошто је положај био узак и мали, концентрисана су сва аутоматска оружја и припремљен четврти јуриш који је непријатељ одбио бомбама и противнападом. Тада је непријатељ заузео још један део јужног дела Млађевца. У овој борби погинуло је 20 непријатељевих војника, а већи број је рањен, док су губици јединица 3. батаљона 16. бригаде 25. дивизије били 2 мртва и 30 рањених бораца. Истога дана јединице 2. батаљона 16. српске бригаде које су водиле борбу на Власињу и Млађевцу, имале су 7 мртвих и 31 рањеног, док су губици непријатеља били 10—15 мртвих и мањи број рањених. У овој борби, када су се јединице 2. и 3. батаљона 16. бригаде повлачиле на прихватне положаје, Кулу Град држао је 1. батаљон ове бригаде који је штитио одступницу и у исто време спречавао надирање непријатеља. У тој борби 1. батаљон је имао девет мртвих и 19 рањених, док је непријатељ имао 20 мртвих.

Тог дана су 2. и 3. батаљон 19. бригаде, у садејству са 24. српском бригадом 45. дивизије, нападали непријатеља на положају село Ђевање — Ђеванска школа — Јасенић (к. 689) — Сеоце. Том приликом су га избацили из првих ровова. Међутим, непријатељ је пружао огорчен отпор из Ђевање и Ђеванске школе, тако да задатак није могао бити потпуно извршен. Непријатељ је овог дана, у више наврата покушавао да

збаци 3. батаљон с његових положаја, али није успео. Борба на фронту бригаде почела је у 16, а завршила се у 23 часа. Губици бригаде су били: 3 мртва и 13 рањених, док је непријатељ имао 5 мртвих и 7 рањених. Штаб бригаде се налазио у Бајрамовићима, а два члана штаба на самом положају.

Код Зворника на положају

Следећег дана, 2. фебруара, 2. и 4. батаљон 16. бригаде су се налазили на положају Гај и испод Млађеваца. На сектор Гаја пристигао је и 3. батаљон, а 1. батаљон је био у бригадној резерви у селу Пандурима. У 16 часова непријатељ је извршио напад у правцу Маричића и успео да одбаци делове 17. мајевичке бригаде 38. ударне дивизије НОВЈ, а затим је усмерио напад на Млађевац, Кулу Град и Гај, где је 16. српска бригада водила борбе до касно у ноћ. Непријатељ је успео, коначно, да збаци делове 16. и 18. бригаде са положаја око Куле и Гаја. Том приликом је 16. бригада имала 15 мртвих и 55 рањених бораца, а непријатељ 12 мртвих и више рањених. У току ноћи бригада се, по наређењу штаба дивизије, пребацила на простор села Челопека.

За то време ситуација се код 18. бригаде овако развијала: једна чета 4. батаљона, у садејству делова 2. батаљона, покушала је ноћу уочи 2. фебруара да збаци непријатеља са Млађевца, али, упркос неколико поновљених јуриша, није у томе успела. Ипак, у овој борби заробљен је један немачки подофицир и заплењен пушкомитраљез. Истовремено је једна група од 50—60 немачких војника покушала изненадни напад на Кула Град, али је одбијена. У току дана бригада је добила наређење од штаба дивизије да, у садејству делова 16. бригаде, по сваку цену збаци непријатеља са Млађевца (триг. 527). Напад је почео у 10 часова и 30 минута, а завршен је у 13 часова. Том приликом Млађевац је заузет. Заробљени су један официр и један немачки војник. Међутим, већ у 16 часова непријатељ врши противнапад и збацује делове 18. и 16. бригаде са Млађевца. Нешто касније непријатељу полази за руком да освоји и Кула Град. Бригада се повукла на положај село Стан — село Змајевац — село Вратоломац (триг. 379). У тим борбама 18. бригада је имала значајне губитке: 20 мртвих, 3 контузована и 99 рањених бораца, док су непријатељеви губици износили 30 мртвих и непознат број рањених. Бригада није имала никакве губитке у ратном материјалу, а заплењена су 3 аутоматска оружја.

Истог дана у 8 часова и 30 минута 19. српска бригада је прешла у напад. Њен 3. батаљон је протерао непријатеља из прве линије ровова код села Ђевања, али није успео да овлада селом. Непријатељ је добио појачање и у 10 часова одбацио 3. батаљон на ползани положај. Већ у 11 часова су 2. и 3. батаљон прешли у противнапад и опет протерали непријатеља из првих ровова до самог села Ђевања, овлађујући селом Сеоцем. Неколико непријатељевих напада остало је безуспешно. Борба се завршила у 22 часа. У тим борбама је 19. бригада имала 30 мртвих и 56 рањених бораца, а непријатељ 56 мртвих, 76 рањених и 1 заробљеног; заплењено је: један „шарац“, два

шмајсера, 10 пушака, пољски телефон, два двогледа, један сандук ручних бомби и један пољски казан.

Трећег фебруара је оперативна ситуација била следећа: непријатељ је успео да се пробije до Зворника, зауевши Млађевац и Кулу Град. Главнина и моторизација налазиле су се у рејону Дрињаче. Немачка 22. дивизија, 963. тврђавска бригада и 1004. и 1005. самостални тврђавски батаљон били су развучени од Власенице до Зворника.

Јединице 25. српске дивизије заузеле су следећи распоред: једна бригада на положају Стан — село Змајевац — Вратоломац, једна у рејону села Челопека, а једна на простору село Баљковица, село Муслимански Незук.

Јединице 38. дивизије поставиле су се на положај Ђафин камен — село Снагово — село Ахметово Брдо — Лишина — Крш, а две бригаде 45. дивизије извучене су у резерву на простору село Цапарди, село Мечићи. Две бригаде 27. дивизије прикупиле су се у рејону села Папраче, а једна је остала на положајима код Власенице на правцу Шековићи — Власеница.

Наређено је 17. дивизији која је била на простору Бијељине да се одмах пребаци на сектор Зворника и прикупи на простору: село Снагово, село Цапарди, село Мечићи.²⁹

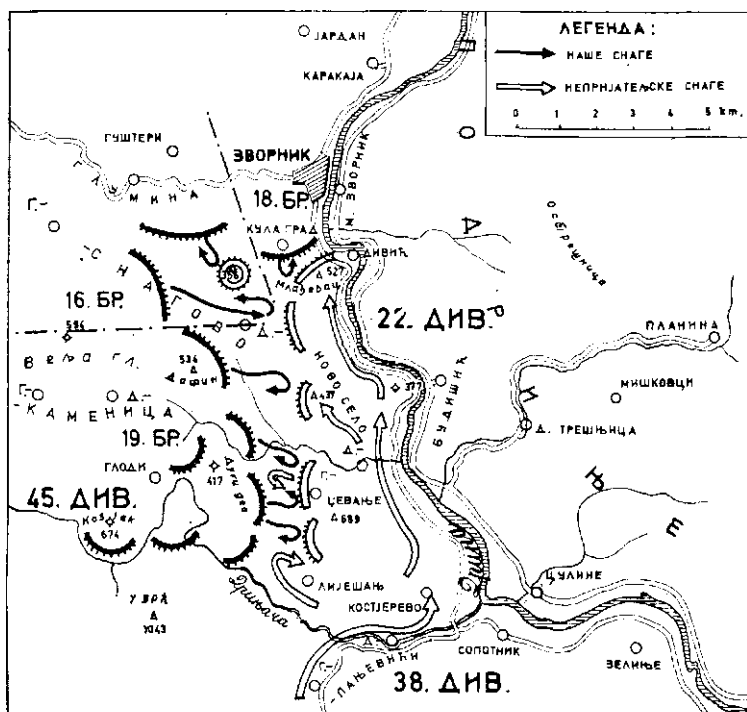
Практично, 25. дивизија је 3. фебруара прегруписавала снаге на новим борбеним положајима, сређивала се и утврђивала. Владало је извесно затишје. Непријатељ је испољио одговарајуће артиљеријско дејство по положајима 18. српске бригаде. Том приликом је погинуо један борац и политички комесар чете, рањен помоћник политкомесара чете, а контузована 3 борца.

Четвртог фебруара је 16. бригада заузимала овакав распоред: 1. батаљон у селу Тржишу, 2-ги у селу Пећини и селу Кучић Кули, 3. и 4. батаљон и штаб бригаде у селу Челопеку, а остали делови у покрету

²⁹ Извештај штаба 2. армије од 7. III 1945. Зборник, том IV, књ. 34, бр. док. 24, стр. 158—159.

из Осмака и села Шараца. Бригада је ојачана батаљоном Инжињеријске бригаде 14. корпуса НОВЈ и сваки батаљон је добио по једну инжињеријску чету ради форсираног утврђивања.

Истог дана је 18. бригада имала овај распоред: 1. батаљон у Вратоломцу, 2-ги у Змајевцу, 3-ћи у Стану, 4. батаљон на линији Каракаја — Липовац, а штаб бригаде у селу Чоловику. Смештај бригаде био је тежак јер су куће биле попаљене. Бригада се утврђивала;

Борбе код Зворника 1—5. фебруара 1945. године

јединице 19. бригаде: 1. батаљон у селу Међеђи, 2-ги у Горњој Бољковици, 3-ћи у Поточанима, 4. батаљон у селу Муслиманском Незуку, остали делови

у Горњој Бољковици, засеоку Брдо, а штаб бригаде у Зукићима.

Ни 5. фебруара није било борбе. Дивизија се сређивала и утврђивала. Парено је одело, а људство вакцинисано. Једино је 16. српска бригада упутила три ударне групе (свака по 25 људи) ради ликвидације разбојничко-пљачкашких четничких група у Шешаћима, Бошковићима, Андравићима, Малешаћима, Брђанима, Јусићима и Витаница.

И 6. фебруар је протекао релативно мирно. Непријатељ се налазио у Зворнику, Кула Граду, Мартићима, Снагову и Ахметовом Брду. Сређивање јединица дивизије, интензиван партијско-политички и и војнички рад настављени су. Овог дана је 25. дивизија стављена под непосредну команду штаба 2. армије.

Седмог фебруара у 7 часова и 15 минута непријатељ је изненадно напао и једну чету 3. батаљона 18. бригаде збацио с положаја код Стана. Покушај команданта батаљона да противнападом друге чете поврати тај положај није успео. Непријатељ је чак продужио напад на Змајевац, овладао њиме и принудио 2. батаљон ове бригаде да се, након релативно слабог отпора, повуче на линију Легина — Чирилово брдо. Затим је непријатељ наставио напад на Вратоломац (триг. 379). Први батаљон је пружио достојан, али безуспешан отпор. Непријатељу је пошло за руком да после трочасовне борбе збаци и 4. батаљон са Липовца. Покушај тог батаљона да ноћним противнападом ликвидира непријатељев положај на Липовцу није успео. У тим борбама је 18. бригада имала 6 мртвих и 25 рањених, међу њима једног командира чете и референта санитета батаљона и три нестала друга, а непријатељ: 10 мртвих и непознат број рањених.

Код јединица 16. и 19. бригаде није било промена. Оне су се налазиле на истом простору и са истим задатком.

Истота дана Немци су, да би олакшали пробијање на север своје оперативне групације у долини Дрине, са око 1.000 војника, артиљеријом и нешто

тенкова продрли из Добоја у Грачаницу и овладали линијом Лисина — Змајевац.³⁰ У тој ситуацији је 45. дивизији наређено да се пребаци у рејон Грачанице. Непријатељ је једном тактичком групом, такође, прешао на десну обалу Дрине на одсеку село Будушић — село Читлук и код Малог Зворника.³¹ Наша 22. дивизија је водила борбу против ових делова.

Осмог фебруара се 16. бригада налазила у овом распореду: 1. батаљон у рејону Тржића, 2-ги од Церица до Кучић Куле, 3-ћи у Челопеку, 4. батаљон у Челопеку и до друма поред Дрине, а остали делови у Козлуку. Непријатељ је нападао бригаду у четири колоне. Јединице су се, у садејству делова 18. бригаде, браниле врло умешно и одбациле га на полазне положаје. И наша минобацачка ватра била је доста ефикасна. У току ових борби бригада је имала 15 мртвих и 12 рањених, а непријатељ 11 мртвих и 28 рањених. У 19 часова непријатељ је прешао у општи напад и у току ноћи успео да збаци 2. и 3. батаљон са положаја код Челопека, а у зору да избије на к. 347. Други батаљон 16. бригаде је био изразито упоран у одбрани, али када је доживео леђни обухват морао се повући.

Пред 18. бригадом непријатељ је држао положај на линији Стан — Змајевац — Вратоломац — Липовац. Штаб бригаде се налазио у Кучић Кули, 1. бата-

³⁰ Реч је о ојачаном 724. пуку немачке 104. ловачке дивизије и извесним деловима усташко-домобранских јединица 12. дивизије (биле су придодате овом пуку). Ове јединице су зором 9. фебруара 1945. почеле напад на јединице 14. бригаде 23. дивизије на линији Спреча — Д. и Г. Ораховица — Чеканићи, са намером да преко Миричине продру у Тузлу. Али, после тешких борби и делимичних успеха, Немци су били принуђени да се 15/16. фебруара повуку у Грачаницу. Њима су тада садејствовали: с Требаве четнички Ваљевски корпус и са пл. Озрена четници Павла *Ђуришића*.

³¹ Односи се на борбену групу 2. батаљона 47. пука немачке 22. пешадијске дивизије која је, дејствујући на десној обали Дрине, обезбеђивала извлачење ове дивизије и 963. тврђавске бригаде. Она је била присиљена да се 12. фебруара поново пребаци на леву обалу Дрине код Зворника. Зборник, том IV, књ. 34, бр. док. 24, стр. 159.

љон у Цулићима, 2. на Чириловом брду, 3. у селу Пећини и 4. батаљон у Кучић Кули. У 8 часова непријатељ је почео напад на Чирилово брдо, али је одбијен. У 13 часова је поновио напад и потиснуо 2. и 3. батаљон. Покушај „ад хок“ противнапада са ова два батаљона, након оштре интервенције штаба бригаде, није успео. У тим борбама је 18. бригада имала 6 мртвих и 11 рањених, а непријатељ 3 мртва и непознат број рањених.

За то време је 19. бригада престројила борбени поредак тако да је имала 1. батаљон на Вјенчацу (триг. 495), 2. у Китовници у улози бригадне резерве, 3-ћи на линији село Грбовци — Чирилово брдо и 4. батаљон на линији Кучић Кула — Мркуле. Пред њом је непријатељ држао положај на линији Глумине — Хоцићи — к. 167 — Јордан — Јовичићи са намером да се пробије ка Козлуку. У 8 часова је безуспешно напао 3. батаљон. У 17 часова напад је обновио са три колоне и успео да потисне 3. батаљон који се повукао на линију Чирилово брдо — Вјенчац, где је остао до 23 часа, када га је непријатељ збацио и са тих положаја. Након тога је бригада главнином снага извршила ноћни противнапад. Том приликом је 1. батаљон, са командантом Најданом Динићем, водео борбу против непријатеља прса у прса, али није успео да поврати изгубљене положаје. У том јуришу је погинуо и неустрашиви командант батаљона Најдан Динић. После противнапада бригада се стабилизovala на линији Вјенчац (триг. 495) — Китовница (к. 399). У тим борбама је 19. бригада имала 21 погинулог и 39 рањених бораца, а од оружја је изгубила два пушкомитраљеза „брно“ и девет пушака; непријатељ је имао 38 мртвих и 51 рањеног. Штаб бригаде се налазио у Радавама.

Истог дана је 17. источно-босанска НОУ дивизија пристигла на простор Ђафин к. (триг. 534), село Православно Снагово, село Кусоње. Штаб армије је одлучио да непријатељевој групацији поцепа на два дела. За одсек пробоја изабран је простор између реке Каменице и реке Јошанице, а по избијању на

комуникацију Дрињача — Зворник требало је приступити почетном уништавању непријатеља. Групу за пробој сачињавале су 17. и 27. босанска дивизија НОВЈ, а пробој је требало да почне 9. фебруара у 3 часа. Истовремено, 25. и 38. дивизија требало је да нападају на свом делу фронта. Прва артиљеријска бригада 2. армије, због конфигурације терена није могла бити употребљена на одсеку пробоја. Ради тога је употребљена на следећи начин: у улози пратеће артиљерије придата је 38. дивизији топовска и минобацачка батерија; топовски и минобацачки дивизион (без по једне батерије) посредно су подржавали напад 38. дивизије са простора Церик, Перуника, Планина, док је дивизион топова „ЗИС“ са простора Цапарди, Пашин Пут, Кусоње требало да дејствује против непријатељеве артиљерије.

Двадесет друга српска дивизија на десној обали Дрине требало је да дејствује јаком концентричном ватром на саму комуникацију, а један батаљон да пребаци преко Дрине, јужно од Дрињаче, ради везивања непријатељевих снага. Са десне обале Дрине артиљерија је имала задатак да потпомаже пробој дејством на Шамане, Дрињачу и Дивиће. Непријатељеви мостобрани на десној обали Дрине већ су били ликвидирани, сем код Малог Зворника, где се још водила борба код Жарковића.

Деветог фебруара се 16. бригада налазила у овом борбеном распореду: 1. батаљон у Јанковини, 2. у Тршићима, 3. између Јанковине и к. 322, а 4. батаљон држао је к. 322 и положај лево он комуникације, док су остали делови били у Козлуку, а штаб бригаде у Тршићу. У току дана, бригада је деловима 2, 3. и 4. батаљона нападала к. 347, к. 322 и гробље у Челопеку, забацила непријатељу иза леђа једну пешадијску чету и заузела гробље, а затим продужила борбу за к. 322 и к. 347. Непријатељ је увео у борбу нову нападну колону и одбацио снаге 16. бригаде на полазне положаје. У тим борбама је имао 12 мртвих и 12 рањених, а губици 16. бригаде су били: 8 мртвих и 25 рањених; изгубљене су две противтенковске пушке.

Истог дана 18. бригада није имала борби. Она се налазила у следећем распореду: штаб бригаде у Крижевцима, 1. батаљон у Краљевићима, 2. у рејону к. 248, 3. батаљон у рејону Стражбенице (к. 399) и 4. у Ораховцу.

Деветнаеста бригада се налазила на линији село Кучић Кула — село Мракодо — западно од Вјенчаца према Китовници — к. 399 и југоисточно од Китовнице према Грбавицама, са задатком да не дозволи непријатељу овладавање овим положајима и продор према северу. Пред њом се непријатељ налазио на линији Челопек — Јадран — триг. 245 — Грбавци — Чирилово брдо — к. 323 — Вјенчац (триг. 495). Око 4 часа бригада је покушала напад, али без успеха. Око 6 часова непријатељ је извршио противнапад и одбацио бригаду на полазне положаје. Чак је овладао задњим падинама Вјенчаца. Следећа три непријатељска напада су одбијена. Том приликом губици бригаде су били 3 мртва и 13 рањених, а непријатеља 9 мртвих и 17 рањених.

Десетог фебруара је 16. бригада остала на старим положајима: 1. батаљон на к. 305 и у горњем делу села Тршића, 2. батаљон на линији село Тршић — Јанковина, 3. у рејону села Табанаца, 4. батаљон од Хана до к. 388, остали делови у Козлуку, а штаб бригаде у Табанцима. Око 5 часова део снага ове бригаде напао је и заузео к. 347 и к. 322. Међутим, непријатељ је противнападом повратио изгубљене положаје. У овом нападу заплењено је: 2 „шарца“, 12 ћебади, разна опрема и материјал, и два сандука муниције, две резервне цеви и већа количина хране коју су Немци били опљачкали. Том приликом је погинуло 6 немачких војника и више рањено, а 16. бригада је имала 2 мртва и 2 рањена борца.³²

Истог дана у 21 час на захтев штаба 25. дивизије три батаљона 18. бригаде прелазе у напад да протерају непријатеља и овладају линијом Хоџићи — Чоловник — Глумине — Липовац. Том приликом је

³² Извештај штаба 25. дивизије. Зборник, том IV, књ. 33, бр. док. 84, стр. 363.

3. батаљон протерао непријатеља са прве линије ровова у Глуминама, али и поред неколико поновљених јуриша, непријатељ је успео да се задржи на прихватним положајима. Други батаљон, у садејству делова 17. мајевичке бригаде, овладао је Хоџићима, али није успео у нападу на Челопек. Четврти батаљон, због недостатка путовође, уместо на Липовац, напао је непријатеља на Вратоломцу. Једна његова чета успела је да се убаци у непријатељев борбени распоред, али је у свануће увидела да је упала у окружење и да је одсечена од главнине. Ипак, успела је да се пробаци у састав свог батаљона. У овим борбама су губици 18. бригаде били: 13 мртвих и 46 рањених, а непријатељеви 25—30 мртвих и непознати број рањених.

У 22 часа 19. бригада је почела напад на непријатеља на положају Вјенчац (триг. 495) — Чирилово брдо — к. 323, али без успеха.

Тога дана непријатељ је напустио Власеницу у ^{к0}ЈУ Ј^с ушла једна бригада 27. дивизије, протеравши његове заштитничке делове.

Идућег дана, 11. фебруара непријатељ је напао јединице 16. српске бригаде у рејону Јанковине, Тршића и код школе у Козлуку. Том приликом бригада је имала 5 рањених; непријатељ је успео да заплени 3 противтенковске пушке.

И на правцу 19. бригаде непријатељ је са 700—800 војника, у току дана трипут иападао. Циљ му је био да освоји положаје бригаде, али у томе није успео. У 22 часа, снаге 19. бригаде су прешле у противнапад и заузеле прве ровове према Чириловом брду и к. 323. Противакција непријатеља срачуната на то да поврати те ровове није успела. Том приликом је 19. бригада имала 16 мртвих, 39 рањених и 11 несталих; изгубљен је 1 митраљез и 14 пушака, а непријатељ је имао 32 мртва и 54 рањена.

Код 18. бригаде није било промена.

Седамнаеста и 27. дивизија су успешно довршиле пробој, избиле на комуникацију између ушћа Каменице и села Шамани. Непријатељ је био раздвојен

на два дела. У рејону Дришаче било је око 2.500 Немаца, одсечених од главнине групације која се налазила у ширем рејону Зворника. Сви противнапади непријатеља од Зворника су одбијени. Међутим, непријатељ је упутио јаче снаге из Добоја ка Тузли и 9. фебруара избио предњим деловима на линију Босанско Петрово Село — село Ораховица. Наше снаге су одолеле његовим нападима. Тога дана у 12 часова и 30 минута, у духу директиве Врховног штаба, штаб 2. армије је наредио:

1. да се 17. босанска дивизија, ојачана 1. артиљеријском бригадом, хитно извуче из борбе, прикупи на простору село Цапарди, село Калесија, село Миљановци и после најнужнијег одмора крене ка Тузли, где ће добити нови борбени задатак; с тим у вези 27. дивизија је преузела читав део фронта од Каменице до Јошенице;

2. да 3. корпус, под чију је команду привремено стављена и 25. дивизија, преузме сектор Дришача — Зворник, а слабије снаге ангажује на правцу Соколац — Власеница, са задатком да спрече продор непријатеља ка северу и ослободе Зворник. Ради тога је ојачан по једном топовском и минобацачком батеријом.

Дванаестог фебруара се 16. српска бригада налазила на линији Висока глава — к. 466 — к. 381 — Градина — Калудрани — Клис, — к. 410 — Јовин Хан — село Засеок. Непријатељ је напао и делом снага успео да овлада Козлуком. У овој борби 16. бригада је имала два мртва, а изгубила је један пушкомитраљез који је остао на положају поред мртвог пушкомитраљесца. Према процени штаба бригаде, непријатељ је имао 15 мртвих и већи број рањених.

Истог дана у 8 часова је 18. српска бригада, по наређењу штаба дивизије, извршила покрет и разместила се: 3. и 4. батаљон у Осмацима, 2. у Булатовцима, и 3. батаљон у Хрвачићима и Брдима.

Деветнаеста српска бригада је, такође, извршила покрет и разместила се: 1. батаљон у селу Православним Незукима, 2. у западном делу Баљковице,

3. у селу Пољанама и источном делу Баљковице, и
4. батаљон у Муслиманским Незукима, а штаб бригаде у Горњој Баљковици.

Сутрадан, 13. фебруара у 1 час, непријатељ је напао 4. батаљон 16. бригаде на положајима код Козлука, а Дисциплинску чету на положају Гредина — к. 381. Исте ноћи у 0 часова и 30 минута четничке банде су изненада нападе штаб бригаде у Малешима. Сви ови напади су енергичним отпором ангажованих делова бригаде одбијени. У тим борбама бригада је имала 1 погинулог и 5 рањених бораца.

Истог дана је 18. бригада сменила делове 38. ударне дивизије и посела положаје: 2. батаљон у рејону Кусоња, 3. на линији Глумине — Перуника — Церик, 4. на линији Ахметово Брдо — Мехмедићи. Остали делови су размештени у Мемићима, а штаб бригаде у Муслиманском Снагову. Код 19. бригаде није било промена. Наша авијација је у току дана бомбардовала и митраљирала непријатељеве снаге у Зворнику.

Дванаестог и 13. фебруара, као што се види, непријатељ је наставио да се пробија ка северу, па је успео да претходницом избије на простор Козлука и Шепка. Друга пролетерска дивизија је уведена у борбу и са две бригаде је форсирала Дрину у рејону Брањева и зауставила непријатељев продор ка северу. Дошло је до врло оштрих борби. Непријатељ је протеран из рејона Дрињаче ка Зворнику, а његова заштитница се задржала на линији Млађевац (триг. 527) — Липље — Лишина — село Каракаја.

У таквој ситуацији је штаб 2. армије прегруписао снаге: 2. пролетерску дивизију је задржао на већ поменутом задатку, а делом снага и на десној обали Дрине у рејону Бање Ковиљаче; једна бригада 22. дивизије преузела је сектор Маричићи — Млађевац ради протеривања непријатељеве заштитнице; 27. дивизије (без једне бригаде) је постављена на простор Јанковина, Челопек са задатком да напада ка Тршића Хану, а 38. дивизија на простору Јасеница, Кисељак ради дејства ка Скочићима, пресецања неприја-

теља и почесног уништавања раздвојених група. Двадесет пета дивизија је добила задатак да једна бригада поседне положај Ахметово Брдо — Церик — Перуника — Спасојевица, затвори правац Зворник — Тузла и ослободи Зворник, а две бригаде да продиру правцем Крш — Јадран.³³

О овим борбама на крају извештаја штаба 25. дивизије изнети су резултати. Од 1. до 13. фебруара 1945. дивизија је имала: 213 мртвих, 635 рањених, 8 контузованих и 14 несталих, а непријатељ 368 мртвих и 4 нестала. Заплењено је: 3 коња, 1 сандук ручних бомби, 1 пољски казан, 1 пољски телефон, 2 двогледа, 2 резервне цеви, 12 ћебади, 7 сандука муниције, 3 „шарца“, 3 аутомата, 11 пушака и 4 пушкоми-траљеза. Дивизија је изгубила 4 коња, 6 пушкоми-траљеза, 30 пушака, 5 противтенковских пушака, 1 митраљез и имала оштећена 2 митраљеза.³⁴

Таква је била динамика борбених дејстава за уништење непријатељеве групације закључно са 13. фебруаром. Ноћу 13/14. фебруара, после изванредно жестоких борби, 38. дивизија је овладала рејоном Скочића и Трновице и избила на комуникацију Козлук — Јања. Двадесет седма дивизија није успела да изврши продор. У даљим борбама су села Скочићи и Трновица сваког дана прелазила из руке у руку. Петнаестог фебруара је 38. дивизија успоставила непосредни борбени контакт и садејство са 2. пролетерском дивизијом. Непријатељева групација се нашла у безизлазној ситуацији. Да би спасао своју 22. дивизију, непријатељ је упутио 15. фебруара ојачани 734. пук немачке 104. ловачке дивизије из Бијељине ка Козлуку. Али, правац Бијељина — Козлук затварале су две бригаде 28. дивизије. У састав 2. пролетерске пристигла је и њена 3. српска бригада са десне обале Дрине. Једна бригада 27. дивизије потпуно је овладала тог дана комуникацијом Соколац — Вла-

³³ Извештај штаба 2. армије. Зборник, том IV, књ. 34, бр. док. 24, стр. 162.

³⁴ Извештај штаба 25. дивизије. Зборник, том IV, књ. 33, бр. док. 84, стр. 367 и 368.

сеница. У међувремену је осујећен покушај непријатеља да продре из Грачанице у Тузлу. Четници су се повукли ка Добоју и на планину Требаву. Седамнаеста дивизија (без једне бригаде) припремала се за покрет из рејона Тузле ка Зворнику, ради смене изузетно преморене 25. српске дивизије. Једна бригада 17. дивизије упућена је у рејон Челића ради затварања праваца Брчко — Тузла и Бијељина — Тузла Прешавши у једном маршу 60 км, 17. дивизија је до сванућа 17. фебруара сменила 25. дивизију, са једном бригадом на линији Кордуни — Пандури, а са другом на линији Грбавци — Китовница. Двадесет пета дивизија се, после смене, прикупила на простору село Мечићи, село Цапарде и припремила за покрет у рејон Тузле, где је требало да се одмори и среди.

Може се рећи да је од 14. до 17. фебруара 25. дивизија испољила нападну и одбрамбена дејства само делом снага и то, углавном, у рејону Вјенчаца (триг. 495) јер, фактички, услед изузетне преморености и исцрпености више није ни могла.

Седамнаестог фебруара непријатељ је наставио синхронизоване нападе од Јање ка Брањеву и из рејона Козлука ка Брањеву. Дошло је до јаких борби. По непријатељу је жестоко ударала и наша авијација, а нарочито по моторизованим деловима. Сутрадан је непријатељ напустио Зворник и наставио продор од Јање, а ноћу 18/19. фебруара успео да се споји у рејону Шепка. Деветнаестог фебруара жестоке борбе су настављене. Према извештају штаба 2. армије 20. фебруара непријатељ је почео да извлачи остатке главнине и моторизације преко Козлука ка Јањи. Положаје заштитница добро је утврдио. Остатак немачке 22. дивизије, у последњем моменту спасао се од потпуног уништења, постепено се повлачећи ка северу.

После тога су јединице 3. корпуса извучене из борбе ради одмора, реорганизовања и попуње, а 17. и 2. пролетерска дивизија наставиле су нападе у леви

бок непријатеља ради протеривања ка Бијељини. На тај начин је 20. фебруара завршена операција у долини Дрине.³⁵

Ослобађање Градачца и борбе на Требави

Као што је већ речено, 25. дивизија је 17. фебруара 1945. извучена из борби с простора Зворника, прикупила се и кренула у шири рејон Тузле ради одмора и сређивања. Она је, заиста, тако рећи, 40 дана провела у непрекидним борбама на правцу Власеница—Дрињача—Зворник—Козлук и Власеница—Шековићи против немачке оперативне групације чију је окосницу сачињавала немачка 22. пешадијска дивизија. Могло би се рећи да је у поређењу са другим нашим ангажованим дивизијама на том борбеном задатку поднела и највећи терет и жртве. Првог марта је њен распоред у рејону одмора био следећи: штаб дивизије у Тузли, 16. бригада на простору Милино Село, Турија, Пољице, 18. бригада на простору село Доњи и Горњи Брђани, Дакања, Стефановићи, Јуришићи, Мартиновићи, Драгошевићи, Црно Блато и 19. бригада у Орашју, Православним Славиновићима, Православним и Муслиманским Чакаловићима и Пелемишу. Све јединице су се одмарале, тј. нису биле на положају, а изводиле су војну и политичку обуку. Јединице су изучавале стројево правило, наставку гађања и опис наоружања.³⁶

Наредних 10 дана дивизија је имала интензивну војну и политичку обуку на наведеном простору. Приштапске јединице дивизије од 3. марта извеле и прво школско гађање. Петог марта отпочело је постепено померање дивизије на север, ради смене 23. ударне дивизије и припрема за напад на четнике који су се прикупљали на Требави и ради ослобађања Градачца, тако да је груписање дивизије на полазном положају за напад 11. марта било овако:

³⁵ Извештај штаба 2. армије. Зборник, том IV, књ. 34, бр. док. 24, стр. 104.

³⁶ Извештај штаба 25. дивизије од 15. III 1945. Зборник том XI, књ. 2, бр. док. 17, стр. 64.

— 16. бригада на линији Вис (к. 521) — Спасовиште — Костићи — Читлук — Кланац (к. 654);

— 18. бригада на линији Мраморје — Осоје — Бајинац — Дуги брег — Јасеница — Плоче — Петровац—Рамићи,

— 19. бригада на линији Гуште — Доњи Лукавац—Витезовац—Грабов Гај.³⁷

Према наређењу четничке Врховне команде од 8. марта 1945, главнина четничких снага се налазила на овим положајима: село Лукавица и Зољин вис посео је део снага потпуковника Павла Ђуришића; положаје Бресићи (к. 481) — Голо брдо (к. 544) — Сплетена липа (к. 651) бранили су расинско-топличка група корпуса и Шумадијски корпус; Вис (к. 556) — Јелик (к. 542) — Зељинско брдо (к. 534) посели су церско-мајевичка група корпуса, Тимочки и Ваљевски корпус; Јасенице (к. 498) је бранио Косовски корпус; Плочу и Доње Кречане посела је 3. требавска бригада, рејон Градачца и само место држала је четничка Горска гарда.³⁸

Истог дана је четничка Врховна команда наредила да трупе команде Црне Горе и Старог Раса, којима је командовао потпуковник Павле Ђуришић, смеће трупе команде Србије ради преформирања и одмора. Такође је наређено да се у Модричи распореде Јужноморавски корпус и снаге под непосредном командом капетана Нешка Недића.³⁹

У заповести за напад штаба 25. дивизије од 10. марта 1945. у 3 часова и 20 минута изложена је оваква процена непријатеља у зони напада дивизије:

„На линији Добој—Лукавица—Горња Палезница — Тадића Брдо — к. 469 — Хумка (к. 381) — Градачац—Турић налазе се снаге: корпус Павла Ђуришића, корпус Рачића, корпус попа Саве, корпус ЈБубе Јовановића, снаге Калабића, Кесеровића и Сенише Парца, као и требавски четници. Авалски корпус налази се на просторији југозападно од Модрича. Кор-

⁸⁷ Архив ВИИ, кут. 1090, бр. рег. 15—2.

³³ Архив ВИИ, бр. рег. ВК-В-497.

³⁹ Архив ВИИ, кут. 6, бр. рег. 25/3.

пус Бранка Ковачевића налази се на левој обали реке Босне, који заштићава болницу која се налази у Вучјаку. На десном крилу непријатељске одбране налази се корпус Павла Ђуришића, а на левом крилу Кесеровић, Калабић и Синиша, док остали се налазе у међупростору. Четници добивају муницију од Немаца, па према томе ваља рачунати да ће за један мах у борби имати довољно муниције. Непријатељско наоружање нам је непознато, али непријатељ не располаже тешким оруђима (тенковима), док располаже мањим бројем минобацача. Заробљени четник Симић Михаило, родом из Чубра, срез неготински, старост 22 године, из првог батаљона Тимочке бригаде Крајинског корпуса прича: „Наш батаљон броји 40 војника, а тако исто и II батаљон. У нашој јединици влада заразна болест тифус. Четници су јако незадовољни, јер увиђају куда их воде наши официри. Многи од наших војника су се предали. Многи наши војници су помрли у путу из Србије у Босну. Вашљивост, глад и друге беде прате стално наше јединице. У Модричу се налазе усташке и зеленокадровске снаге као и на простору Буквик—Витановићи—Буковац, те према томе ваља и на њих рачунати.

Десно од нас према Брчком нема наших снага сем на простору Церик—Бијела, Требавско—Посавски одред. Лево од нас налази се 45. дивизија. Мспред нас нема наших делова”.

Иначе, целовита стратегијско-оперативна ситуација на источnobосанском војишту, 11. марта 1945. била је оваква:

— 17. и 28. ударна дивизија, налазиле су се у процесу прегруписавања, с тим што се 17. дивизија ангажовала на затварању правца Бијељина—село Челић и Бијељина—Зворник. Вршила је притисак на непријатеља у тежњи да у погодном моменту ликвидира његово упориште у Јањи и Бијељини.⁴⁰ Та-

⁴⁰ До почетка априла ту су се налазили делови 15. усташко-домобранске дивизије (Архив ВИИ, кут. 134 А. бр. рег. 3/1—46).

кође је дејствовала на комуникацији Бијељина — село Брезово Поље ради ометања непријатељевог саобраћаја.⁴¹ Двадесет осма дивизија затварала је правце Брчко—Тузла и Брчко—село Срнице, ометала непријатељев саобраћај и тежила да овлада рејоном села Жабара (на том простору, односно у троуглу Сава—Дрина налазиле су се јединице немачке 22. пешадијске дивизије);

— 25, 45. и 23. дивизија затварале су правац Добој—Тузла и припремале се за избијање у долину Босне и пресецање комуникације Сарајево—Брод.

До почетка напада на комуникацију у долини Босне, јединице су се преформирале и реорганизовале по новој формацији. Јединице 3. корпуса дејствовале су на сектору Рогатица—Сарајево, помажући 2. корпус и остале јединице ЈА које су оперисале према Сарајеву.⁴²

Штаб 25. дивизије је, у ствари, самоиницијативно и без консултовања и одобрења претпостављеног, штаба 2. армије, предузео општи напад на четнике на планини Требави и у ширем рејону Градачца. Наиме, радило се о томе што је на бази заповести штаба 14. корпуса ЈА превиђено формирање три нападне групе и то: а) *северна*: 15. мајевичка бригада 17. дивизије и 16. српска бригада 25. дивизије под командом пуковника Рајка Танасковића, б) *централна*: 18. и 19. српска бригада 25. дивизије под командом мајора Уроша Кукоља; ц) *јужна*: 23. дивизија, којом је командовао пуковник Миладин Ивановић. Напад 23. дивизије требало је да подржавају делови њене артиљеријске бригаде. Четрдесет пета дивизија, уз подршку делова 2. и 3. армијске артиљеријске бригаде, требало је да врше притисак у правцу Добоја.⁴³

Општи напад је требало почети 8. марта у 24 часа. Међутим, услед прецењене опасности и могућ-

⁴¹ Ту су се према извештају Испоставе котарске области у Оцаку од 6. I 1945. налазили делови 39. усташке бојне (Архив ВИИ, кут. 178, бр. рег. 33/16—1).

⁴² Извештај штаба 2. армије од 10. III 1945. (Зборник, том XI, књ. 2, бр. док. 6, стр. 29 и 30).

⁴³ Архив ВИИ, кут. 632, бр. рег. 16/1—1.

ности продора непријатељевих снага (Немци, четници и усташе) правцем Добој—Тузла, напад на четнике на Требави и у ширем рејону Градачца је, по наређењу штаба 14. корпуса ЈА, обустављен. Двадесет пета дивизија је преузела и положаје 23. дивизије, а ова се прикупила на простору село Карановац, село Доња Лохиња, село Ораховица, село Миричина, село Кртава, као корпусна резерва, односно II борбени ешелон, пошто се на том правцу већ бранила 45. дивизија у улози I борбеног ешелона.

Двадесет пета дивизија је, у ствари, добила одбрамбени задатак до даљег, са оријентацијом да у погодном тренутку, по наређењу претпостављеног штаба, крене са другим снагама или евентуално сама у напад ради разбијања четничке групације на Требави и у ширем рејону Градачца. Међутим, наша дивизија је „пипкала пулс“ непријатељу и ми смо у штабу дивизије оценили да бисмо одмах већ могли кренути с дивизијом на извршење тог задатка. Тако смо и поступили. У заповести од 10. марта⁴⁴ овако смо регулисали маневар и борбени поредак дивизије:

— 16. српска бригада, под командом мајора Мирка Зеца, и политичког комесара мајора Светислава Савковића напада линију Ковачевац—Вис (к. 556) — Зељинско брдо (к. 534) — Тадића брдо (к. 456), са три батаљона поседа линију Брђани—Вис (к. 521) — Чолин кош — Вис (к. 556) — Зелињско брдо—Тадића брдо и, утврђујући се, одбија сваки напад непријатеља; један батаљон требало је да задржи на простору села Српске Зелиње и Богдановаца, лево да садејствује са снагама 45. дивизије, а десно са 19. бригадом;

— 19. српска бригада, под командом поручника Мирка Бујаковића, и политичког комесара мајора Вељка Мариновића, напада једним батаљоном правцем Плоча (триг. 450) — Хумка (триг. 381), другим правцем Петровац — село Кречане и избија на линију Раскршће (триг. 297) — к. 163, а трећим преко засеока Рамића и села Горњег Лукавца директно на

⁴⁴ Заповест штаба 25. дивизије од 10. III 1945 (Зборник, том XI, књ. 2, бр. док. 7, стр. 31—35).

Градачац; један батаљон требало је задржати у резерви у рејону село Доње Зелиње, лево садејствовати са 16, а десно са 18. бригадом;

— 18. српска бригада, под командом капетана Михајла Јелића и политичког комесара мајора Милоша Станимировића једним батаљоном напада правцем село Аврамовина — село Доња Мионица — Градачац, с тим да овлада Хумком (триг. 288), а затим продире у Градачац, једним батаљоном правцем засека Лукић — село Липорашће — Градачац, једним батаљоном чисти село Туриће и на линији к. 130 — Старо Село и затвара правац од Горњих Жабара, а један батаљон задржава у резерви код села Православне Срнице ради обезбеђења од Брчког; лево садејствује са 19. бригадом, а десно са Требавско-посавским партизанским одредом који се поставља на линију село Поребрице — село Сељани — село Бијела са задатком да затвара правац од Брчког.

Милојица Пантелић (политички комесар 25. НОУ дивизије) и Димитрије Писковић Трнавац, заменик команданта дивизије & рше смотру једишца.

Једна батерија минобацача и једна батерија противтенковских топова стављене су под команду шта-

ба 18. бригаде, два противтенковска топа су била у Православној Срници, пред раскрсницом према Брчком, за затварање правца од Брчког, а друга два топа и батерија минобацача употребљени су за тучење непријатељевих циљева у Градачцу и око Градачца.⁴⁵

Динамика напада дивизије текла је овако:

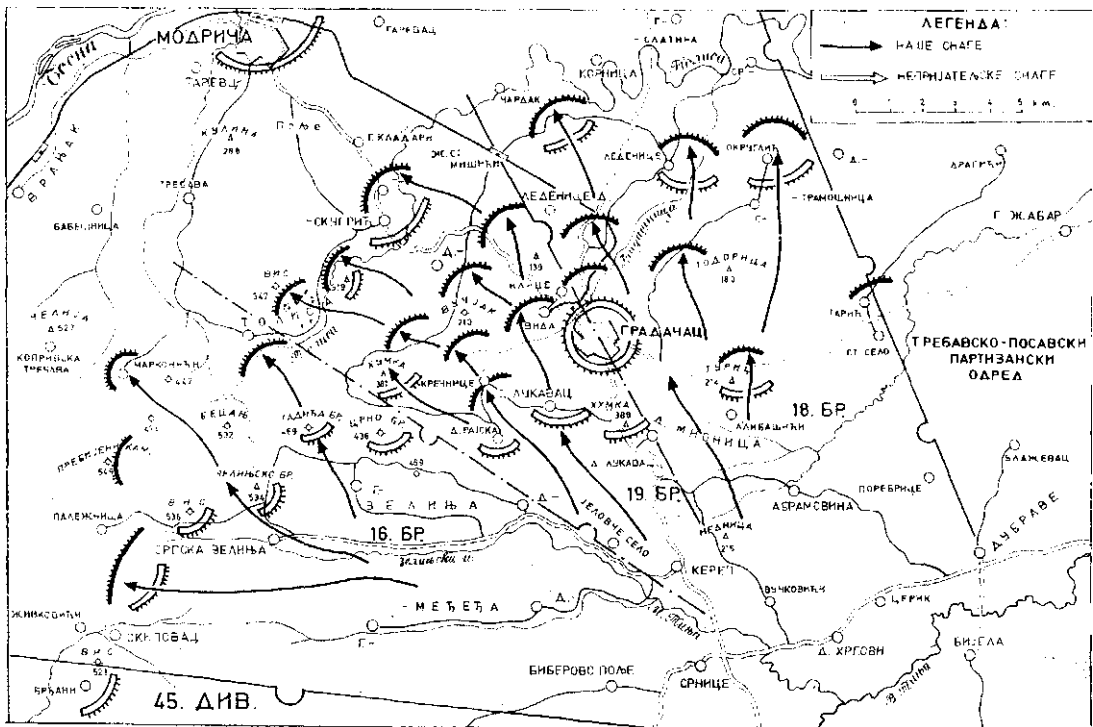
Напад је отпочео 11. марта у 0 часова. У почетку се развијао споро и постепено због слабе видљивости и теренских препрека, као и због местимичног јаког отпора непријатеља. Нарочито јак отпор је био на Хумки и у Горњем Лукавцу. Наше јединице бориле су се врло добро и полетно. До 8 часова потиснути су непријатељеви предњи делови на линију Црно брдо — село Доња Рајска — јужна ивица Горњег Лукавца. Око 12 часова заузета је линија Доње Кречане — Горњи Лукавац — Турић (триг. 214) — село Турић, а у 14 часова заселак Новалићи, к. 224, село Вида — Градачац и Горња Мионица. Затим је предузето гоњење непријатеља до избијања на линију Горње Кречане—Вучјак—заселак Ждребан—заселак Бјељевина — село Кикићи — село Сибовац — село Крушевица. На овој линији јединице су заноћиле.

У овим борбама јединице 25. дивизије су имале пет мртвих и 19 рањених, док се непријатељеви губици нису могли тачно утврдити, пошто је одвлачио своје мртве и рањене у позадину. На терену је нађено 20 мртвих, а заробљено је 14 непријатељевих војника. Поред осталог, заплењено је 15 пушака, један пушкомитраљез и 1.500 метака.⁴⁶

Дванаестог марта штаб 25. дивизије се и даље налазио у Доборовцима. У 7 часова је 16. бригада почела напад са линије Чолин кош—Сплетена липа—Вис (к. 556) и јужно од Тадића брда. До пада мрака 1. батаљон је овладао Тадића брдом, Брекињом и Марковићима, док је 3. батаљон, после жестоке борбе, око 11 часова овладао Пребијеним каменом (к. 549). Међутим,

⁴⁵ Заповест штаба 25. дивизије од 10. III 1945. (Зборник том XI, књ. 2, бр. док. 7, стр. 34).

⁴⁶ Извештај штаба 25. дивизије од 15. III 1945. (Зборник том XI, књ. 2, бр. док. 17, стр. 13).

Ослобођење Градачаца (11—15. марта 1945. год.)

у 17 часова непријатељ га је збацио с тог положаја тако да је заноћио у Радићима. Четврти батаљон је бранио положај на Чолином кошу и Сплетеној липи, али је, такође, потиснут у 17 часова.

Истог дана 19. бригади је пошло за руком да после оштре борбе заузме села Шкугриће, Орашје и Толису и да избије до села Симића и Павловца, где је заноћила. Осамнаеста бригада је овладала линијом Леденица — к. 101 — Гајеви — к. 98, и линијом село Тузлане — село Округлић — к. 96 — Трамошница. Села Туриће и Брђане, непријатељ је освајао два пута у току дана, али је коначно одбијен.

У тим борбама дивизија је имала седам мртвих и 22 рањена. Међу лакше рањеним био је командант 3. батаљона 16. бригаде потпоручник Јаблан Гвозденовић и помоћник комесара 2. чете истог батаљона другарица Љубинка Илић. На месту борбе непријатељ је оставио 20 мртвих, а већи број мртвих и рањених је однео. Заробљен је 31 војник. Накнадно је установљено да је непријатељ имао 32 рањена војника. Заплењено је: 24 пушке, 1 лаки минобацач, 1 митраљез, 3 пушкомитраљеза, 6 товарних коња, 1 кола са коњима, 1 радио-апарат, 1.800 метака и 1.500 кг усташког жита.⁴⁷

Тринаестог марта 16. српска бригада је прешла у општи напад. У центру борбеног судара биле су Дуге њиве (триг. 618) — најизразитији тактичко-топографски објекат на планини Требави. Непријатељ је извео низ противнапада и предвече заузео тај објекат, али у току ноћи уочи 14. марта није издржао силовит ударац јединица 16. бригаде, које су опет постале господар овог значајног објекта. Деветнаеста српска бригада је нападала основним правцем село Шкургић — Модрича и око 10 часова ослободила Модричу, а затим, уз јаче осигурање са севера, продужила енергичан напад, избила на линију Висабаба—Пинца (к. 373) и угрозила непријатељев бок и позадину.

За то време 18. српска бригада је остала на истим положајима, не водећи значајније борбе. Њени делови

⁵³

Исто.

су одбили неколико напада непријатељевих извиђачких група. У свим овим борбама, вођеним 13. марта, 25. дивизија је имала 7 мртвих, 10 рањених и 19 несталих, а изгубила је 3 пушкомитраљеза и 16 пушака. Непријатељеви губици су били 21 мртав, 67 рањених и 37 заробљених; заплењена су 2 аутомата, 20 пушака, 2 пиштоља, 2 коња и 1 бицикл.⁴⁸

Четрнаестог марта је 16. српска бригада продушила и избила на линију Марково брдо—Копривска Требава, где је заноћила, а 19. бригада је достигла линију Кожухе — Требавац — Стражица, поново угрозила непријатељев бок и позадину и приморала га да напусти свој најјачи одбрамбени положај Дуге Њиве (триг. 618), к. 540, к. 496 и Ћелија (триг. 527). Око 9 часова Немци и усташе су напали 1. батаљон 18. бригаде и успели да га потисну иза села Католичке Леденице и Шљоке. Међутим, око 21 час батаљон је прешао у противнапад и заузео село Мишиће, к. 98, Леденицу, к. 99 и Шљоке. На фронту 4. батаљона 18. бригаде непријатељ је, такође, извршио напад и овладао Водицама, к. 110, Горњом Кладушом, делом села Турића и к. 130. У 21 час овај батаљон, у садејству с 3. батаљоном, извршио је противнапад и бацио непријатеља на његов полазни положај. Том приликом су јединице 25. дивизије имале 7 мртвих, 12 рањених и 2 нестала, а непријатељ 31 мртвог, 35 рањених и 10 заробљених; заплењено је 7 пушака и друго.

Сутрадан, 15. марта, 16. српска бригада је посела положај на линији поток Кобиљак—село Сјенина—село Осјечани — Тополница — к. 128 (закључно) са задатком да дејствује у правцу комуникације село Бушлетић—Грачаница (једна чета је контролисала реку Босну до к. 120); 19. српска бригада положај на линији Модрича—село Живково Поље—комуникација Градачац—Босански Шамац—село Округлић — к. 96 (закључно) — једна чета је обезбеђивала Босну од к. 120 до Модриче; 18. српска бригада положај на линији село Трамошница — Село Турић — село Брђани

⁴⁸ Исто.

— село Поребрице, а један батаљон у резерви у рејону села Срнице и Керепе.

Штаб дивизије се у почетку напада 11. марта налазио у Добровцима, а затим се у току напада преместио у Горње Зелиње, а 14. марта у ослобођени Градачац.

Сматрам да је интересантно да се аутентично цитира оцена коју је штаб дивизије дао о борбеним дејствима 25. дивизије у раздобљу од 1. до 15. марта 1945. Она гласи:

„1. — У току последњих 15 дана, тј. у времену од 1. до 15. марта, изведен је један замашан напад који је трајао 5 дана. Напад је отпочео са линије: с. Брђани — Присоје — Д. Зелиња — Кереп — Вучковац — Церик.

2. — У овом нападу ослобођена је варошица Градачац и Модрича и близу 100 села и заселака и очишћена цела територија од полазне линије за напад до линије: Поребрице — Брђани — Трамошница — Округлић — Чардак — Модрича — реком Босном до с. Осјечани закључно. *Главни правац напада у самом почетку био је на непријатељско лево крило које је разбијено, а затим обухватним маневром од Модриче према Добоју угрожен је непријатељски леви бок и позадина, што је довело до бекства непријатеља преко реке Босне и према Добоју* (подвукао М. П.).

3. — Убијено је 97 непријатељских бораца.

Рањена су 174 непријатељска борца.

Заробљено је 86 непријатељских бораца.

Предало се 16 непријатељских бораца.

Ово су утврђени подаци, а вероватно су и већи.

4. — Заплењено је 5 пушкомитраљеза, 1 лаки митраљез, 1 лаки бацач, 2 машинке, 68 пушака, 2 пиштоља, 3.400 метака, 1 бицикл, 10 коња, 1 кола, 1 радио-апарат, 2.000 кг жита, 2.000 кг кукуруза и 300 кг кромпира.

5. — Сопствени губици: 26 мртвих, 68 рањених и 21 нестало. Нестали борци однели су: 1 пушкомитраљез „шарац“, 1 „брнгал“, 1 „брно“ и 18 пушака.

6. — Похвале и предлоге за похвале и одликовања учиниће се накнадно, пошто је борба завршена тек 15. марта.

Распоред наших јединица види се у приложеној скици. После успешне петодневне борбе која је вођена дању и ноћу, даљи задатак наших делова је: П-2 (16. бригада. — примедба М. П.) ће вршити притисак у правцу комуникације Грачаница — Бушлетић и исту ослободити. П-4 (19. бригада — примедба М. П.) на означеним положајима ће се утврдити и вршити насилно извиђање у правцу Бос. Шамца, у коме правцу ће касније нападати. П-3 (18. бригада — примедба М. П.) ће се утврдити на означеним положајима, а затим ће прећи у напад ради чишћења непријатељских делова у правцу Жабара.

Непријатељ је на левом крилу пребачен преко реке Босне, а један део се повукао према Добоју. На овом сектору непријатељ је био јак око 4.000 четника. После његовог пораза намере су му непознате, али вероватно је да неће вршити повратне наиаде. Према Бос. Шамцу налазе се слабији усташки и четнички делови (свега око 1.000 бораца) који покушавају нападе на нас. Према Жабарима има усташа, четника и један део Немаца и белогардејаца у укупној јачини око 1.500 бораца. *Задатак ових двеју група био је да својим нападом олакшају критичну ситуацију код четничких формација, које су водиле очајничку борбу према реци Босни.* (поцртао М. П.), али су закаснили, пошто је напад био енергичан и брз тако да је на време сломљен непријатељ и поново враћен део наших снага према северу. У правцу Бос. Шамца и Жабара непријатељ ће се упорно бранити, а вероватно ће прелазити и у напад, да би спречио наше надирање према Бос. Шамцу, а нарочито према Брчком, где би му могли угрозити десни бок.⁴⁹

Шеснаести март 1945. је протекао релативно мирно. У току дана 19. српска бригада је извиђала простор пред својим одбрамбеним фронтом и утврдила да се непријатељ, јачине око 800 усташа, четника и

⁵³

Исто.

зеленокадроваца, налази у Милошевцу, Царевцу и Чардаку и око друма према Слатини.⁵⁰ Део снага 18. српске бригаде вршио је препад на непријатеља у правцу Жабара и том приликом су му нестала два бораца, док су непријатељеви губици остали непознати; заплена су два коња и 1 ћебе.⁵¹

Следећи дан је, ипак, био „немиран“ на фронту главних снага 25. дивизије. Око 600 Немаца, усташа и домобрана, уз подршку шест минобацача и једног топа, успело је да потисне део снага 16. српске бригаде на ивицу села Сјенице и Осјечана. Пре подне непријатељ је почео напад и на део фронта 19. српске бригаде (село Мишићи — к. 98 — село Потпоље — к. 103), али је одбијен. У 13 часова је извршио нов напад на читавом фронту 19. бригаде и притом успео да је потисне на линију село Леденице — село Бјељина. Међутим, у 19 часова 19. бригада је у снажном противнападу повратила изгубљене положаје.

У свим овим борбама јединице 25. дивизије су имале шест мртвих, 14 рањених и 6 несталих бораца. Између осталих, погинуо је и политички комесар 4. батаљона 16. српске бригаде Мирко Милашиновић. Нестало је 6 пушака и 4 коња. Истовремено непријатељ је имао 27 мртвих и 34 рањена.⁵²

За то време је код 18. српске бригаде било мирно и дан је искоришћен за вакцинисање против пегавог тифуса.

Осамнаестог марта, збивања на фронту 25. дивизије била су таква да бисмо их могли и директно презентирати из аутентичног ратног документа. У њему је записано:

⁵⁰ Тамо су се налазиле јединице усташког 12. здруга 12. усташко-домобранске дивизије (Зборник, том IV, кш. 31, бр. док. 161).

⁵¹ Према извештају Обавештајног центра штаба 25. дивизије од 22. II 1945. у Милошевцу и Црквини налазила се 7. бригада четничког Посавско-требавског корпуса (Архив БИИ кут. 1092, бр. рег. 16—1).

⁵² Извештај штаба 25. дивизије од 31. III 1945. (Зборник, том XI, књ. 2, бр. док. 33, стр. 146).

„Ш (16. српска бригада — примедба М. П.) распоред јединица је остао исти као и 17. марта, с тим што један део снага посео положаје испред села Брђани. Непријатељ је уз потпору артиљерије и бацачке ватре отпочео напад око 8 часова. После жестоке борбе успео је да потисне наше снаге које су се повлачиле под борбом. *Већим маневром и ударом у бок* (подвукао М. П.), непријатељ је око 16 часова одбачен у неред у на своје полазне положаје.

Р (19. српска бригада — примедба М. П.) распоред јединица на положају остао као и 17. марта ове године. Све јединице отпочеле су у 5 часова напад на непријатеља на целом фронту, са задатком да се заузму положаји: Гаревац—Кладари—Милошевац—Чардак—Корница. Напад је извршен енергично, али постављени задатак није извршен, пошто је непријатељ био утврђен у бункерима, кулама и дубоким рововима, а поред тога био је наоружан аутоматским оруђима. Приликом јуриша једног батаљона успело се да се продре у село Гаревац, али непријатељ је извршио повратни напад и одсекао један део наших снага међу самим кућама (око једне чете — примедба М. П.)

Да би се ова група ослободила, један батаљон врши три пута узастопне јурише, али исти не успевају, пошто је био брисан простор. После жестоке борбе, наше трупе су се повукле на полазне положаје.

К (18. српска бригада — примедба М.П.) распоред јединица је остао исти као и 17. марта. У току дана непријатељ је вршио слабије нападе на с. Водице, Кладушу и Брђане, али је одбијен.

Наши губици: 28 погинулих, 33 рањена и 36 заробљених. Од оружја и спреме упропашћен је 1 бацач, а изгубљено је 2 пушкомитраљеза „шарац“, 1 „брџгал“, 4 стројнице, 1 противколска пушка и 40 пушака.

Непријатељски губици: према накнадно прикупљеним подацима износили су 30 мртвих и око 30 рањених”.⁵³

⁵³ Исто.

Драматичне борбе код Градачца

Драматичан је био 19. март 1945. Штаб дивизије и читава 25. дивизија били су још под импресијом изненадног, дубоког и успешног продора према реци Босни. Дакле, на бази иницијативне одлуке штаба дивизије, њене јединице су нанеле муњевит ударац четничкој групацији на Требави и у рејону Градачца, затим успешне ударце Немцима и усташко-домобранским снагама и у року од пет дана, од 11. до 15. марта, ослободиле варошицу Градачац и Модричу и близу 100 села и заселака и очистиле целу територију од полазне линије за напад до линије Поребрице—Брђани—Трамошница—Округлић—Чардак—Модрича —• па реком Босном до села Осјечана закључно. И не само то. Дивизија је наредна четири дана (од 15. до 19. марта) водила успешне нападне и одбрамбене борбе.

Заповешћу штаба дивизије од 17. марта, пред јединице је постављен овакав задатак: „Очистити територију Посавине од непријатељских банди. Чишћење Посавине одвијаће се у неколико махова, а као први потез биће ослобођење Гаревца, Чардака, Корница, Кладара, Милошевца и Слатине и избијање на линију Милошевац—Слатина—Грамошница—Турић—Поребрица.”⁵⁴

Шеснаеста и 18. српска бригада добиле су у суштини раније дефинисане борбене задатке: прва на левој обали Босне (к. 120 — село Сјеница — село Осјечани) контролише реку и руши комуникацију Добој—Модрича, а друга брани правац Брчко—Градачац. Истовремено, 19. српска бригада је добила задатак да обухватним нападом ликвидира непријатељева упоришта у Гаревцу, Чардаку, Кладарима, Милошевцу и Корницама и да избије на линију село Милошевац — село Слатина.

Посавско-требавски партизански одред (са два батаљона), такође је имао задатак да ликвидира нека

⁵⁴ Заповест штаба 25. дивизије од 17. III 1945. (Зборник, том XI, књ. 2, бр. док. 19, стр. 84).

непријатељева упоришта и запоседне линију село Егвиновац—село Слатина — к. 95.

Два противтенковска топа придата су 18. бригади за подршку на правцу Модрича—Гаревац—Милошевац, два тешка минобацача су одређена за подршку 18. бригаде на правцу Градачац—Турић—Жабари, а два минобацача за подршку јединица 19. бригаде на правцима Модрича—Гаревац и Мишићи — Чардак — Кладари.⁵⁵

Рекли смо како су протекли мартовски дани пре 19. марта. Дивизија се налазила у полукружном нападном-одбрамбеном фронту широком око 70 км. За то време непријатељ је припремао противудар на снаге 2. армије у североисточној Босни, првенствено, на 25. дивизију, с обзиром на тренутну тактичко-оперативну улогу коју је имала у оперативном распореду 2. армије. С тим у вези је штаб немачке Групе армија „Е" наредио 34. армијском корпусу да концентрично напада јединице Југословенске армије у североисточној Босни, и то тако што би 22. пешадијска дивизија наносила удар правцем Бијељина—Брчко, 117. ловачка дивизија нападала из рејона Шамца, а 7. СС дивизија „Принц Еуген" једном пуковском групом преко Вареша, а главнином групе „Гајгер" („Oelßer") од Добоја ка истоку, тј. према Тузли. Извршавајући тај задатак, 22. пешадијска дивизија је избила: једна пуковска група до села Челића, а два пука до села Сребреника.

У штабу 25. дивизије смо оценили да предстоји драматичан борбени дан. Надмоћне непријатељеве снаге нападале су на читавом фронту 19. бригаде (делови немачке 22. пешадијске дивизије, 1. бојна 3. усташког здруга и снаге четничког Посавско-требавског корпуса). Штаб дивизије је наредио тој бригади да се, под борбом, извлачи испод удара надмоћног непријатеља и поседне линију село Ћосићи — к. 291 — Зелињски поток — к. 313 — село Грабовац — к. 402 — село Хаквићи — к. 291 — Бјелика — к. 257. Бригада је извршила тај задатак.

⁵⁵ Исто.

Код 16. бригаде овај дан је протекао малтене сасвим мирно, али је главна драма била код 18. бригаде. Ова бригада се у току ноћи 18/19. марта нашла у следећем борбеном поретку:

— 1. батаљон (без 1. чете), подржан једним топом „ЗИС"—76, организовао је за одбрану раскрсницу путева између Православне и Муслиманеке Срнице, а једну чету је упутио ка Градачцу ради обезбеђења дивизијског Медико-санитетског батаљона (у Градачцу су се, поред штаба 25. дивизије, налазиле и неке приштапске јединице: Медико-санитетски батаљон, Интендантура, Културно-уметничка екипа и музика);

— 2. батаљон се налазио у рејону села Трамошнице и Тузлане, а предњим деловима код села Граба и Чардака;

— 3. батаљон у Старом Селу, Брђанима и Бријежници, с тим што је имао истурене делове на к. 142, к. 137 и према Горњој Махали;

— 4. батаљон код села Турића држао је положај Водице — к. 110 — Горња Кладуша — к. 121 па све до пута Жабари — Турић — к. 128;

— два минобацача 120 мм налазила су се на ватереном положају иза села Турића, а један топ „ЗИС"-76 на задњој раскрсници са леве стране села Турића.

Драма је почела још пре сванућа 19. марта. Наиме, у 4 часа и 30 минута почело је дејство непријатељеве артиљерије. После кратке припреме уследио је напад пешадије на положаје заселак Водице — к. 110 — Горња Кладуша — Брђани — Бријежница — к. 142, а нешто касније и на к. 137. Након кратке, али жестоке борбе, под јаким притиском непријатеља, десно крило 18. бригаде повукло се преко речице Бријежнице, Старог Села и Турића. За то време је лево крило успело да одржи своје положаје. Оно је водило и даље оштру борбу на линији Водице — к. 110. На сектору Трамошнице непријатељ је напао нешто касније, и то усташе и четници, али није успео да потисне 2. батаљон 18. бригаде који је остао на овим положајима све док му није наређено да се повуче ради помоћи 4. батаљону код села Липорошћа.

Пошто је продро и заузео Туриће, непријатељ је даље надирао ка селу Грабовом Гају и к. 154. Због тога је наређено јединицама 3. батаљона 18. српске бригаде да се поставе у заселак Имшир, заселак Брдо и село Аврамовину. Десно крило 3. батаљона које је било према Аврамовини, није се енергично супротставило нити дало јачи отпор непријатељу, већ је после слабијег отпора одступило у правцу засеока Алибашића и дошло код штаба бригаде, омогућивши на тај начин непријатељу даљи продор. Извештај о нападу непријатеља и повлачењу 3. батаљона није послат све док командант батаљона лично није известио, кад је дошао у штаб бригаде, да непријатељ напада према Аврамовини и Доњем Лукавцу. Поред ове колоне, непријатељ је још једном колоном кренуо са Ломничког брда и из села Поребрице путем према к. 157 и Бегановачи, несметано избио на к. 188 и Медницу (триг. 215), а затим на главни друм према Хумци (триг. 281), где је изненада отворио ватру на комору и болницу 25. дивизије које су се повлачиле од Градачца према Доборовцима. Том приликом су одсечене болница и комора 18. бригаде. Један део приштапских јединица дивизије примио је борбу, али је непријатељ био јак и почео је обухватни напад од друма да би овај део снага заробио и уништио. Под јаким непријатељевим притиском, ове јединице 25. дивизије (коњица, Извиђачка чета и ОЗН-а) повукле су се под борбом до Хумке.

Пошто је непријатељ већ надирао према друму Хумка — Градачац, повлачење коморе према Градачцу било је немогуће. Због тога је с кола покуплена архива, писаће машине и важније ствари, сем са оних која су била на самом челу колоне и под непријатељевом ватром на одстојању од 50 метара.

За време напада на болницу и интендантуру на Хумци, 2. и 4. батаљон 18. бригаде повлачили су се под борбом од Турића у правцу друма јужно од Градачца и нису могли прискочити у помоћ, пошто су морали давати отпор непријатељу пред собом. Поред тога, непријатељ им је од Градачца угрозио бок. Ова

два батаљона повукла су се под борбом према Горњем Лукавцу. Пре доласка до Лукавца извршили су противнапад на друм према Хумци у намери да се спасе комора и болница. Међутим, овај покушај није успео услед јаког отпора непријатеља, који је био на изванредно повољном положају и поседовао изразиту ватрену надмоћ. Поред та два батаљона налазили су се и делови 3. батаљона који се повлачио растурен по водовима и десетинама. У противнападу су учествовали и командант и политички комесар дивизије. Први је том приликом контузован, а други је рањен.

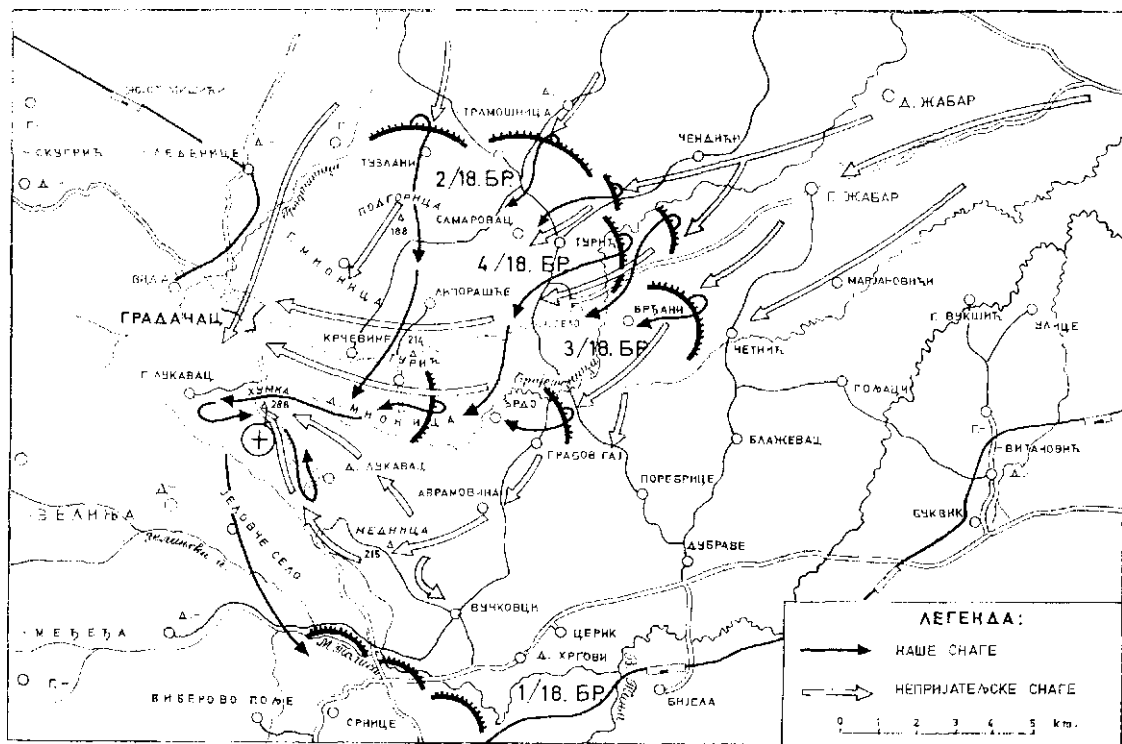
После неуспелог повратног напада stigло је наређење да се поседне нови положај на линији Јакуп — Прњавор — к. 280 — 266 — Муслиманске и Православне Срнице, па до Гуште. Претходно је требало све јединице концентрисати на простору Биберовог поља.

Главна кривица што је непријатељ нагло избио на друм и изненадио и заробио део интендантуре, болницу и артиљерију била је до 3. батаљона 18. српске бригаде, јер није дао снажнији и организованији отпор и истог није задржао непријатеља док му не стигне појачање, а нарочито што командант батаљона није на време поднео извештај о наглom наступању непријатеља, како би се предузеле мере за повлачење артиљерије, болнице и коморе другим правцем.

Непријатељеве снаге које су нападале биле су јаке око 1.200 Немаца, 800 усташа, 500 зеленокадроваца и 500 четника. Поред тога, непријатељ је имао 3 тенка, 6 топова и већи број минобацача и аутоматског оруђа.

Том приликом губици јединица 25. дивизије били су осетни: 22 мртва, 41 рањен и 75 несталих. И непријатељ је имао знатне губитке: 32 погинула и 45 рањених, а уништена су једна борна кола.

Од оружја и опреме, 25. дивизија је изгубила 4 минобацача 120 мм, 2 топа „ЗИС-75“, 1 минобацач 82 мм, 11 пушкомитраљеза, 4 аутомата, 145 пушака, 6 противтенковских пушака, 1.000 метака, 47 кола, 98 коња, 6 волова, целу дивизијску апотеку, сав хирур-

Противнапад непријатеља код Градача (19. марта 1945. год.).

шки материјал, сав болнички веш и ђебад и већу количину животних намирница. Нестао је већи део архиве штаба 18. српске бригаде и доста канцеларијског материјала.⁵⁶

Ноћу 19/20. и у току 20. марта дивизија је изводила задржавајућу одбрану, повлачила се, прегруписавала снаге и поседала одбрамбену зону и то:

— 16. српска бригада линију Капетанова бина — Врановац (к. 459) — к. 373 — к. 317 — к. 377 — Туњевац — село Православна Шпионица — село Хајдуновићи, а један батаљон у рејону села Сокола;

— 18. српска бригада је посела линију Капетанова бина — к. 242 — 266 — 255 и село Шпоница — к. 168;

— 19. српска бригада је организовала одбрану на линији село Ћосићи — к. 291 — Зељински поток — к. 319.

Непријатељ је напао 19. бригаду и заузео Ћосиће и к. 291, али је добро организованим противнападом бачен назад. И на осталим деловима фронта бригаде непријатељ је одбијен. У току дана бригада је имала три мртва, 10 рањених и 5 несталих, а један пушкомитраљез је уништен директним поготком непријатељевог минобацача. Непријатељ је имао 6 мртвих и 11 рањених.

Двадесет први март је био карактеристичан по томе што су обе стране кретале у напад. Слика тих напада, противнапада и одбрана изгледала је овако:

— 1. батаљон 16. бригаде у 5 часова је извршио напад на непријатеља у правцу Муелиманске и Православне Срнице и Прњавора; дејствујући енергично, избио је на Прњавор, протерао непријатеља и одбио његов противнапад. Непријатељ је и даље био упоран; уз снажну артиљеријску ватру, у 10 часова и 30 минута поновио је противнапад, али је одбијен. У 15 часова уследио је још јачи противнапад; тек тада је непријатељ, после жестоке борбе, успео да потисне 1. батаљон 16. бригаде на Бандру (к. 404);

⁵⁶ Зборник, том XI, књ. 2, бр. док. 33, стр. 147—148.

— 2. батаљон 16. бригаде (без 1. чете) извршио је два безуспешна напада на непријатеља на Врањевцу (к. 459); око 20 часова одустао је од даљих напада и повукао се на прихватни положај, на Моњу;

— 3. батаљон 16. бригаде је у 5 часова кренуо у напад на Врањевац, али није успео; око 17 часова и 30 минута повукао се и посео друм на Буквама и изнад села Сокола;

— 4. батаљон 16. бригаде који је такође у 5 часова кренуо у напад, протерао је непријатељеве делове са ката западно од села Керепе, али је противнападом одбачен, после чега се прикупио у рејону Букве.

Истота дана је 18. бригада извршила покрет из рејона Католичке у Муслиманске Срнице у правцу Капетанове бине, села Сокола, Грачанице и села Ораховица, где се разместила и заноћила.

Деветнаеста бригада је у 5 часова напала непријатеља на линији село Јеловче — село Доња Зелиња — село Ћосићи — к. 291 — село Петровац — к. 320 и са једног дела положаја потиснула га. Ипак, напад се завршио неуспешно јер је, сем осталог, непријатељ био добро утврђен. Један батаљон ове бригаде учествовао је у нападу на Врањевац (к. 459). У току ноћи су све јединице 19. бригаде пребачене преко комуникације Срнице — Грачаница. У тим борбама, 19. бригада је имала 9 мртвих и 25 рањених, а непријатељ 17 мртвих и 28 рањених.

Двадесет други и 23. март су протекли у прегруписавању снага 25. дивизије да би 24. марта била у следећем борбеном поретку:

— 18. српска бригада на линији село Муслиманске и Православне Бабице — село Пољице (засеоци Мургићи, Нукићи, Пустолине, Главичићи, Хајдуровићи и Касумовићи) — село Прокосовићи. На тим положајима она се утврђивала и извиђала долину Криваје и према Завидовићима. Тада се у Сеони налазило 150—200 зеленокадроваца, у Завидовићима 14. усташка бојна а према Маглају и у Маглају 15. усташко-домобранска бојна која је Немцима обезбеђивала пругу од Завиновића до Добоја, и на Озрену четнички Озренски

корпус под командом Цвијетина Тодића.⁵⁷ Немачки транспорти непрекидно су пролазили из Сарајева за Добој;

— 19. српска бригада се налазила на линији село Алибеговци — к. 491 — к. 399 — Бајрак — к. 327, а 16. српска бригада на линији село Горњи Хргови — к. 405 — к. 322 — к. 278 — село Хајдуровићи — к. 327. Штаб дивизије се налазио у Горњим Морањцима.

Време је било лепо. Дивизија је фортификацијски уређивала своје положаје.

Двадесет пети март је, такође, протекао мирно: настављено је фортификацијско уређење положаја, извиђачка делатност, чишћење оружја и вакцинисање против пегавог тифуса. У мањим акцијама губици дивизије су били 1 мртав и 2 рањена, а непријатељеви се нису могли утврдити.

И следећи дан је код 18. и 19. српске бригаде протекао, углавном, мирно. Код 18. бригаде било је мањих чарки са четницима. Том приликом су заробљена два четника. Међутим, код 16. српске бригаде је било „вруће“. Наиме, она је са батаљонским аутоматичарским водовима читаве ноћи 26/27. марта узнемиравала непријатеља у рејону Церика, Ормарице, к. 132, Планае и к. 345. И не само то. У 14 часова је 1. батаљон (без једне чете) прешао у напад на непријатеља и потиснуо га до Брадева. У 16 часова непријатељ је извршио противнапад. Том приликом је покушао да угрози бок и позадину 1. батаљона, али у томе није успео. Каменик и к. 405 остали су у рукама 16. бригаде иако је непријатељ упорно настојао да их освоји. Други батаљон те бригаде је у 9 часова покушао да ликвидира непријатеља на к. 132, али није успео, јер је непријатељ у 12 часова добио појачање. У тим борбама су снаге 16. бригаде имале 3 мртва, 8 рањених и 1 несталог, а непријатељ 3 погинула и 9 рањених, што је било утврђено, али они су били већи.

4

Двадесет седмог марта, слика на фронту 25. дивизије се малтене поновила. Опет је било углавном мирно код 18. и 19. српске бригаде. Међутим, код 16. бри-

⁵⁷ Дрхив ВИИ, кут. 1333, бр. рег. 4/1.

гаде непријатељ Је, рано изјутра прешао у напад, али је одбијен. Поновио је напад после неколико часова, али и овога пута, безуспешно. Непријатељ је добио појачање и, уз подршку артиљеријске ватре, напао 2. батаљон. Одбијен је снажном и прецизном ватром и ручним бомбама.

У тим борбама је 16. српска бригада имала 2 мртва, 13 рањених и 2 контузована. Погинуо је командир 2. чете 1. батаљона Шпановић Тодор, рањен заменик командира исте чете Илић Љубодраг, а контузован командир 3. чете 2. батаљона Драгослав Марковић. Непријатељ је имао 8 мртвих и 17 рањених, а заробљена су 2 четника.

Двадесет осмог марта било је мирно само код 18. српске бригаде, док су се на фронту 19. и 16. бригаде водиле жестоке борбе. Тако на пример, већ у 3 часа усташе су отвориле снажну минобацачку и митраљеску ватру на Борик (к. 504). Затим је непријатељ прешао у напад, али је одбачен, да би га поновио пошто је појачан немачким деловима. После трочасовне борбе пошло му је за руком да збаци 3. батаљон 19. бригаде са к. 504, а затим и са к. 472, након, заиста, јаког отпора наших бораца. После тога, 4. батаљон 19. бригаде вршио је пет узастопних противнапада на к. 504, али без нарочитог успеха. Међутим, 3. батаљону је пошло за руком да непријатеља одбаци са к. 472. За то време 4. батаљон није мировао. Ојачан деловима 3. батаљона, прешао је и шести пут у противнапад на к. 504. Борба је трајала до 21 час. Услед снажне артиљеријско-минобацачке ватре по тзв. „војничкој ивици“ на к. 504, батаљон је запосео њене источне падине. Овог дана у Операцијском дневнику штаба 16. бригаде је забележено:

„У Церику се налази 150—200 Немаца и усташа. На положајима према Хрговима око 200 Немаца. У Бијелој око 600 Немаца, усташа и четника, док им се резерва налази у Вучковцима непознате јачине. Наоружани су тешким и лаким топовима, тешким и лаким бацачима, тешким митраљезима 20 мм, са довољним бројем аутоматског оруђа.

Из свих батаљона у току ноћи аутоматичарски водови вршили су напад на непријатеља по неколико пута, а и непријатељ је, са своје стране, вршио контранападе. У 4 часова и 30 минута непријатељ је, са јаким снагама, напао десно крило 1. батаљона и лево крило 2. крајишке бригаде 17. дивизије која је затварала комуникацију и правац Сребреник — Тузла. После жестоке борбе успео је да потисне наше десно крило, као и један батаљон 2. крајишке бригаде и да зађе иза леђа нашем 1. батаљону, који одмах напушта к. 405. Непријатељ својим десним крилом надире преко Рашљана, узима к. 574, к. 499, Злоступ и к. 595. Наш 3. батаљон напушта своје положаје и излази на Панике и Врела. Непријатељ врши јак притисак на 3. батаљон, а затим и на 1. батаљон. Непријатељ и даље надире преко Мајевице, потискујући 3. батаљон 2. крајишке бригаде и заузима к. 525, к. 498, Мачковац, к. 567 и к. 587 (Хајдучко брдо), док са својим снагама од Горњих Хргова потискује наш 2. и 3. батаљон са Паника и Врела.

Наше јединице пребацују се на Зубарево брдо. 4. батаљон, без јачег притиска, напушта своје положаје пошто га непријатељ угрожава са Врела. И ова јединица прелази на Зуберово брдо и поседа Сиротке (к. 356). Непријатељ и даље надире и заузима Игриште, к. 521, Голо брдо (к. 719), Карахум и к. 657. Наши батаљони се оријентишу на положај Сиротке, 356, к. 446, к. 401, Хурема, са једним батаљоном излазе на друм и заузимају положај Мустафиће, а са једним батаљоном на к. 506. Овај батаљон врши напад на непријатеља према Голом брду, Игришту и к. 521".⁵⁸

У борбама тога дана, дивизија је имала 18 погинулих, 16 рањених и 3 контузована; рањен је командир 1. чете 1. батаљона Радомир Ђурђевић, контузован је комесар 1. чете 4. батаљона Радун Ашанин и командир 3. чете 4. батаљона Борисав Цивић; нестало је 9 другова, а од оружја је нестало и упропашћено на положају 2 пушкомитраљеза и 7 пушака.

⁵⁸ Зборник, том XI, књ. 2, бр. док. 33, стр. 144—160.

Непријатељ је само на одсеку 19. српске бригаде имао 21 погинулог и 28 рањених војника, а заплена су 2 аутомата.

Сунчани 28. март заменио је облачни и кишовити 29. март. На фронту 18. и 19. српске бригаде није било нарочитих промена, али је код 16. српске бригаде било веома бурно. Тога дана њу је водио на јуриш лично њен неустрашиви и херојски командант Мирко Зеџ. Шеснаеста бригада се налазила на положајима к. 446—506 (1. батаљон); село Мустафићи — к. 363 — Јежинац — к. 257 (2. батаљон); Мустафићи — село Доњи Сребреник — к. 447 (3. батаљон); к. 506 — Голо брдо — к. 719 (4. батаљон). Бригада је читаве ноћи нападала да би овладала линијом к. 621 — Игриште — Кајакуше Зуберово брдо — Голо брдо (к. 719), а у току дана једна непријатељева колона се изненада убацила у борбени поредак бригаде, користећи незатворени простор између Голог брда и села Хурема. Због тога је дошло до пометње и прегруписавања снага бригаде. Затим је непријатељ, уз снажну артиљеријско-минобачачку ватру, извршио противнапад и одбацио 2. батаљон на полазни положај. Ипак, 2. батаљон ни даље није мировао. Поновио је напад у 14 часова, али без успеха. Међутим, и неколико поновљених противнапада непријатеља на к. 322 остало је без резултата, захваљујући жилавом отпору 2. батаљона. Али, тиме ова прича о 2. батаљону 16. српске бригаде, на дан 29. марта, није завршена. Он је у 21 час, уз помоћ једне чете 1. батаљона и делова 4. батаљона, прешао у напад на непријатеља и успео да га одбаци на к. 132.

У борбама 29. марта 25. дивизија је имала 6 мртвих, 25 рањених и 11 несталих. Изгубљена су 2 пушкомитраљеза, 8 пушака и 1 аутомат, а заплена је 1 пушкомитраљез са 300 метака.

Тридесети март је освануо сунчан. Штаб 25. дивизије је у 18 часова кренуо из Горњих Мокрањаца у Муслимански Лукавац. Истога дана је 18. бригада држала положаје од Пољица, преко села Прокосовића, до Муслиманских и Православних Бабица, извиђала

и утврђивала се. На фронту 19. бригаде непријатељ је нападао ноћу уочи 30. марта и у току дана 30. марта на к. 472, Борике и к. 504, али без успеха. Оштре борбе на фронту 16. бригаде настављене су и овог дана.

„1. и 4. батаљон — каже се, између осталог у Операцијском дневнику штаба 16. ерпске бригаде — врше притисак на непријатеља у селу Мустафићи, али непријатељ се огорчено брани, јер је запосео ровове које смо ми ископали. Преко ноћи врши се јуриш 5 пута на непријатеља. И непријатељ врши контранападе. Међутим, ни једна ни друга страна не успева да одбаци противника. За време ових напада долазило је до бомбашких двобоја, али непријатељ никако није хтео да напусти своје положаје. Други батаљон је око 9 часова отпочео напад на Јежинац. Истовремено је напад почео и један батаљон 2. крајишке бригаде. Борба је трајала преко целог дана, али без успеха јер је непријатељ чврсто држао свој положај.”⁵⁹

У 20 часова су 1. и 2. батаљон, под руководством начелника штаба 16. бригаде, напали непријатеља код Мустафића. Борци су снажно јуришали на положаје, али нису успели да их освоје пошто се непријатељ упорно бранио. У исто време се на Јежинцу појавило 5 непријатељских тенкова и 1 хаубица 155 мм. Други батаљон је пружио жилав отпор. Ипак, непријатељ је продро у Сребреник.

У борбама тога дана 25. дивизија је имала 28 мртвих, 52 рањена и 5 несталих, а непријатељ 15 мртвих и 25 рањених.

Сутрадан 31. марта 18. бригада је остала у непромењеном борбеном распореду, а 19. бригада се повлачила, да би на крају у 20 часова извршила покрет правцем Гнојница — село Крушевица — село Тиња — село Подорашје — село Драгиња — село Хумци, где је стигла 1. априла изјутра. Шеснаеста бригада се налазила на положајима од претходног дана. Њен 1. батаљон је у 5 часова поновно покушао да ликвидира не-

⁵⁹ Исто.

пријатеља у Муетафићима, али му то није пошло за руком. У 5 часова у напад је кренуо и 2. батаљон, али без резултата. Он је извео још два неуспела напада. Трећи батаљон је води двобој минобацачком ватром, а 4. батаљон је неколико пута нападао упориште у Доњем Сребренику. У току напада батаљон је добио наређење да смени батаљон 2. крајишке бригаде и да се пребаци на Голе стене, што је и учинио. Ноћу између 31. марта и 1. априла 16. бригада је заноћила на простору село Лисовићи, село Подорашје. Тог дана бригада није имала губитака, док је непријатељ имао 4 мртва и 11 рањених.

Мислим да ће бити интересантно да цитирам цео „Општи закључак“ штаба 25. дивизије о борбеним дејствима дивизије у другој половини марта 1945. Он гласи:

„У току задњих 15 дана вршена је углавном одбрана са честим противнападима и повратним нападима на непријатеља, који је вршио јаке нападе из правца Брчког и Бос. Шамца. Изгубљен је Модрич и Градачац са свим селима која су била заузета у првој половини марта, све до линије јужно од друма Сокол — Срнице. Уништена је 1 непријатељска танкета. Од непријатеља је заплењено: 1 руски пушкомитраљез са 300 метака, 2 руске стројнице, 2 коња и 1 ћебе. Изгубљено је или уништено у борбама: 4 бацача 120 мм, 2 противоклопна топа, 2 бацача 82 мм, 9 стројница, 206 љеза „шарац“ 2 „бренгала“, 7 „брна“, 9 стројница, 206 пушака, 7 противтенковских пушака, 1.000 метака за пушку, 47 кола, 102 коња, 6 волова, цела дивизијска апотека, сав хирурушки материјал, сав болнички веш и ћебад, већа количина животних намирница. Нестао је већи део архиве Штаба 18. бригаде и канцеларијски прибор.

Наши губици: 126 погинулих, 283 рањених, 5 контузованих и 150 несталих.

Непријатељски губици: 163 мртва, 238 рањених и 2 заробљена. Одликовања нарочито истакнутих из-

вршиће се накнадно, а против оних који су се слабо држали у борби предузете су мере ради кажњавања".⁶⁰

У овим борбама, поред већ поменутих руководи- лаца, из 25. дивизије су погинули политички комесар батаљона Мирко Милашиновић, помоћник политичког комесара чете Мирко Грубар и командир чете Тодор Шпановић, а рањени су командири чета Радослав Анђелковић и Душан Јовић.

Поновно ослобађање Градачца и Модриче

Између 1. и 5. априла 1945. године, 25. дивизија се прегруписавала у новој одбрамбеној зони, утврђивала и извиђала, а затим изводила обуку, сређивала се и припремала за прелазак у општи напад у духу заповести штаба 2. армије Оп. бр. 283 од 4. априла 1945. Према тој заповести, у то време дошло је до битније промене оперативне ситуације у североисточној Босни. Наиме, ноћу уочи 3. априла, под притиском наших снага, непријатељ је напустио Бијељину и повукао се према селу Брезовом Пољу. Такође је примећено померање извесних делова немачке 22, 117. и 7. СС дивизије „Принц Еуген“ ка северу, а делове њиховог фронта преузеле су разнобојне квислиншке оружане јединице. Штаб 2. армије проценио је да се јаче немачке снаге налазе на сектору Брчко — село Челић (око 3.000 усташа и 1.000 Немаца), у рејону Грачанице и Градацца. Јужна оперативна група дивизија 1. армије ЈА (2. пролетерска, 5. и 17. дивизија) била се пребацила на леву обалу Дрине и до 6. априла требало је да избије на полазне положаје на линији Брезово Поље—Челић, ког дана је требало да почне и дејство општим правцем Бијељина—Брчко—Босански Шамац ради овладавања овим непријатељевим гарнизонима. Дванаестог априла изјутра требало је да почне пробој сремског фронта од стране 1. и 3. армије, а 28. марта почела је операција 2. и 3. корпуса ЈА и Оперативне групе 5. корпуса за ослобађање Сарајева. Друга армија ће 5. априла у 5 часова почети нападну операцију у се-

⁵⁹ Исто.

вероисточној Босни са тежиштем на правцу село Маоча Каравлашка — село Бијела — село Аврамовина и на правцу Бандра — село Биберово Поље — село Доњи Лукавац ради окружења непријатеља на сектору Срнице, уништења или заробљавања, а 6. априла пренеће главни удар на правац Грачаница — Добој, све ради разбијања и уништавања непријатељевих снага у североисточној Босни и што ефикаснијег садејства Јужној групи дивизија 1. армије. У склопу тих задатака 25. дивизија, ојачана 2. крајишком бригадом 17. босанске дивизије, требало је да наноси главни удар правцем село Маоча Каравлашка — село Бијела — село Аврамовина, а 45. дивизија правцем Бандра (к. 404) — село Биберово Поље — Јеловче Село — село Доњи Лукавац. Значи, 25. и 45. дивизија требало је да буду носиоци главног удара 2. армије и оперативног маневра, срачунатог на окружење јаче непријатељеве групације у рејону Срнице. Седамнаеста босанска дивизија добила је задатак да овлада линијом село Пискавица—Стражба (к. 452) — Стражевац (к. 336) — Карановац (к. 160) — Гребље брдо (к. 428) — Велики бријег (к. 782) и да олакша дејства главних снага 2. армије.

С тим у вези је 4. априла у 8 часова штаб 25. дивизије издао борбену заповест за прелазак у напад, у зони, западно од реке Тиње — село Тутњевац (к. 251) — к. 242 — Капетанова бина — Босут — село Биберово Поље (све искључно) — село Ћосићи — к. 153 — к. 216, са тежиштем напада на правцу Маоча Каравлашка — Бијела — Аврамовина, обухватајући Бијелу са истока и севера.

У првој фази напада борбени поредак је предвиђен у три колоне: десна, 2. крајишка бригада 17. дивизије, да напада правцем Маоча Каравлашка — село Муслимански Рашњани — село Православни Рашњани — село Бијела — село Церик — Јаковица (к. 164); средња, 19. српска бригада, да напада правцем Паника — село Горњи Хргови — Ормарица — село Доњи Хргови — село Бијела; лева, 16. српска бригада, да напада правцем село — Хајдуровићи — к. 210 — село

Гушће — село Православна Срница — село Керет. Осамнаесту бригаду требало је задржати у дивизијској резерви у Муслиманској Шпионици и употребити према развоју борбе где буде главно тежиште напада, а једну брдску батерију 76 мм поставити на ватрени положај у рејону Зуберовог брда да туче непријатељске положаје на Паникама (к. 520ч, к. 595, к. 499, Врелима (к. 447), код Хајдуровића на к. 327, у Православној Шпионици, Церику и Горњим Хрговима, а по освајању ових положаја да пренесе ватру на Бијелу, Доње Хргове, Вучковац (к. 169), Православну и Муслиманску Срницу. Артиљеријску припрему требало је почети 5. априла у 4 часа и 30 минута.

У другој фази напада (6. априла) требало је: да десна колона продужи напад општим правцем Јаковица—Аврамовина — село Доња Мионица — Градачац, а затим по ослобађању Градачац, да се постави на линију Градачац — Босански Шамац — Тузлани — село Грамошница, ослањајући се, десно, на Јужну групу дивизија 1. армије, а лево на 19. српску бригаду; да средња колона напада општим правцем село Доња Зелиња — село Горњи Лукавац — Вида — Вучјак (к. 210) и применом левог обухватног маневра напада Градачац са западне стране, а затим да се постави на простор западно од села Шкугрића, на комуникацији Модрича — Градачац и према селу Чардаку; да лева колона (16. бригада) главним снагама избије на линију к. 391 — Тадића брдо — Зелињско брдо (триг. 534) ради обезбеђивања левог бока главних снага дивизије, а једним батаљоном да напада правцем Црно брдо — Хумка (к. 381), садејствујући нападу 19. бригаде.

Планом је било предвиђено да се Медико-санитетски батаљон (дивизијска болница) развије у Доњем Сребренику, осматрачница штаба дивизије на Зуберовом брду, а центар везе у селу Срници.

Сутрадан 5. априла тачно у 4 часа и 30 минута почела је артиљеријска припрема, а у 5 часова јединице су прешле у напад. Друга крајишка бригада 17. дивизије избила је у Рашљане, где није наишла на

непријатеља. Одмах затим прешла је у напад на Пашане које је заузела после кратке борбе, пошто је непријатељ давао слаб отпор. По заузећу Пашана продужила је напад и гоњење. Око 14 часова, после двочасовне жестоке борбе, заузела је село Бијелу и сва упоришта око овог села, а затим избила на десну обалу Тиње и продужила продор, под борбом, ка путу Брчко—Срнице, на који је избила око 22 часа, запосела одређене јој положаје и приступила утврђивању.

Деветнаеста бригада је у 5 часова почела напад на свом одсеку и у првом налету заузела Мачковац (к. 496) и к. 525, а затим продужила гоњење непријатеља својим левим крилом, у правцу Горњих Хргова. Око 16 часова, после јаке борбе, заузела је Горње Хргове. Да би спречио опкољавање своје групе на положају Панике, непријатељ је извршио противнапад и повратио Хргове. У 17. часова делови 19. бригаде поновно су прешли у напад на Хргове и после јаке борбе заузели село, а затим се оријентисали према Паникама.

Одсек Панике (к. 520) била је добро утврдила једна чета Немаца из 737. ловачког пука 117. ловачке дивизије са 10 аутоматских оруђа. Њој је било придодато аутоматичарско одељење са још 10 аутоматских оруђа и три минобацача 82 мм. Делови 19. српске бригаде су целог дана нападали к. 520, подилазили положају неколико пута, али услед јаке непријатељеве ватре нису могли да је освоје. Око 12 часова Панике су скоро сасвим биле опкољене. И поред тога непријатељ је упорно бранио овај важан објекат, па се борба продужила цео дан. У 19 часова делови 19. бригаде су завршили припрему за одлучан удар и заузимање к. 520. Отворена је најјача ватра из свих оруђа. После такве ватрене припреме, у 19 часова и 30 минута на јуриш су заузеле Панике (к. 520), а затим продужено гоњење непријатеља, ватром и покретом, у правцу Каменика и Орманице. Пошто су избиле на линију Вучковац — Медница (к. 215), јединице 19. бригаде су се утврдиле и организовале одбрану од евентуалних непријатељевих повратних напада.

И 16. српска бригада је у 5 часова почела напад. Том приликом је одбацила непријатеља са к. 253 и заузела његове положаје код цркве у Православној Шпионици. На овом одсеку напредовање је укочено услед јаке непријатељеве ватре из минобацача и аутоматског оруђа. Исто тако први напад на Хајдуровиће и к. 327 није успео. Због тога је поновљен још четири пута у току дана. У 20 часова поновно је предузет снажан напад на Хајдуровиће. Пошто је село заузето у 21 час, почело је гоњење непријатеља у правцу села Гушће које је у току вечери заузето. После ослобађања Гушће, у току ноћи бригада је продужила напад на село Срницу које је освојила, а затим организовала одбрану од евентуалних повратних напада.

У борбама вођеним 5. априла нарочито се истакла 19. српска бригада са штабом бригаде на челу који се свестрано ангажовао у извршењу задатка и правилно руководио јединицама према насталој ситуацији. Посебну упорност су показали 3. и 4. батаљон 19. бригаде приликом заузимања Паника.

У тим окршајима су јединице 25. дивизије имале 31 погинулог и 119 рањених бораца, а непријатељ (према непотврђеним подацима) 98 мртвих, 158 рањених и 9 заробљених; заплењено је 3 пушкомитраљеза 1 пиштољ, 1 аутомат, 5 пушака, 3 сигнална пиштоља, 12 ручних бомби, 15.900 метака, 24 плехане кутије за муницију, 3 км кабла, 4 резервне цеви за „шарац“, 20 ашовчића, 16 шаторских крила и 8 ћебади.⁶¹

Шестог априла непријатељ се повукао са читавог фронта дивизије. Тада је 16. српска бригада посела линију село Доња Зелиња — село Петровац — село Рајека — Горњи Лукавац; 19. српска бригада ослободила је Градачац и избила на линији Хумка (к. 288) — Градачац — Турић (к. 214), извиђајући комуникацију Градачац — Босански Шамац; 2. крајишка бригада 17. дивизије посела је линију Турић (к. 214) — село Турић — комуникација према Жабарима и извиђала правац Жабари — Брчко; 18. српска брига-

⁶¹ Зборник, том XI, кн>. 2, бр. док. 60, стр. 306.

да избила је на линију село Поребрице — село Дубрава — село Бијела обезбеђујући десни бок и позадину главних снага дивизије.

Према подацима којим је располагао штаб дивизије, тога дана се на сектору Горњи Жабар — Лончари налазило око 1.200 четника, наоружаних једним минобацачем калибра 82 мм и са око 50 пушкомитраљеза; у Горњој Кладуши око 200 четника и 250—300 руских белогардејаца, наоружаних са 2 топа и 2 тешка минобацача; у селу Водицама око 500 зеленокадроваца из околних села који су се намеравали повући према Градачцу и Модричу; у Гаревцу 400—500 добро утврђених усташа и у Коранци мањи број усташа.

Осмог априла су јединице дивизије остале у старом борбеном распореду. Одржаване су батаљонске конференције, састанци са старешинским кадром, такмичење у расклапању и склапању аутоматских оружја, а прослављено је и ослобађање Сарајева — главног града братске републике Босне и Херцеговине.

Деветог априла време се пролепшало. Тог дана је 25. дивизија, из стања мировања прешла у стање покрета и нападних дејстава. Штаб дивизије је прешао у Градачац, а 16. српска бригада се приближила Модричи. Око 23 часа, после жестоке борбе ослободила је ово насеље, у садејству дела снага 19. српске бригаде, а затим избила на линију село Брестово — к. 255 — село Копривна — к. 324, на десној обали Босне, и приступила утврђивању положаја и извиђању непријатеља. За то време 19. бригада је нападала непријатеља општим правцем село Шкугрић — село Гаревац — Модрича. Око 18 часова извршен је главни напад и то тако што је Гаревац нападнут обухватно са североисточне стране, и после дуже борбе, око 22 часа заузет, сем ужег упоришта у цркви и школи. Један део снага остао је да држи блокаду непријатеља у цркви и школи и да се осигурава према Босанском Шамцу, а главне снаге су нападале Модричу са североисточне стране, помажући јединице 16. српске бригаде у заузећу насеља. После ослобађања Модриче 19. бригада је трећину снага поставила на поло-

жа је источно од Модриче, осигуравајући се према Босанском Шамцу, а осталим снагама је посела положај Брестово — к. 255 — Бријег — к. 374 — Кужњача — к. 203, са кога је контролисала реку Босну.

У току дана 18. српска бригада је кренула са додашњих положаја и до 18 часова стигла на простор села Шкугрића, где је служила као општа резерва.

У борбама 9. априла, 25. дивизија је имала 3 мртва и 17 рањених, а непријатељ 58 мртвих, 101 рањеног и 78 заробљених. Заплењено је доста оружја, муниције и другог материјала. Између осталог: 75 кола, 12 волова, 97 пушака, 2 противтенковске пушке, 4 митраљеза, 2 минобацача 82 мм, 251 мина за бацач, 2 лака минобацача, 1 радио-станица, 1 помоћна радио-станица, 1 аутомат, 2 сигнална пиштоља, 100.000 разних метака за пушке, 2 цака санитетског материјала, 12 казана, 6 кофа, 2 писаће машине, 101 цак жита и 4 вагона пшенице.

Следећа два дана непријатељево упориште у Гаревцу било је у центру пажње и борбених дејстава 25. дивизије. То је село 3 км североисточно од Модриче, у захвату комуникације Модрича — Босански Шамац. Готово је наслоњено на десну обалу Босне и у изразито равничастој Посавини. Десетог априла непријатељ је ојачао упориште и у њему је било 500—600 усташа са 2 минобацача и већим бројем аутоматског оруђа. Управо та група је успела да поврати Гаревац који су наше снаге биле заузеле 9. априла око 22 часа, сем упоришта у школи и цркви. Четничке банде, јачине око 1.000 људи, разбијене и успаничене покушавале су да се, по групама, пробију на правцу село Кожухе — село Осјечани, а део зеленокадроваца пребацио се преко Босне, док се остатак криво по шумама и селима.

Десетог априла се 16. бригада налазила на десној обали Босне на линији село Врањак — к. 283 — к. 326 — к. 357 — Паница (к. 324) — к. 305 и ту се утврђивала. Истог дана око 9 часова 19. бригада је предузела напад на Гаревац, са деловима 18. бригаде, и после жестоких борби успела да потисне неприја-

теља у његова ужа упоришта (цркву, школу и бункере око њих). Око 10 часова непријатељ је извршио противнапад и потиснуо наше јединице до имања Дунђерског. Међутим, око 11 часова, уз садејство делова 18. бригаде, јединице 19. бригаде су предузеле повратни напад и после тешких борби потиснуле непријатеља у његова ужа упоришта у Гаревцу. Наше јединице су избиле северно од Гаревца и блокирале ову групу усташа у њиховом последњем упоришту у Гаревцу. Усташе су се, улажући последње напоре, упорно браниле и предузимале повремено снажне противнападе, у тежњи да се по сваку цену одрже. Око 21 час непријатељ је извршио испад да прошири одсек одбране упоришта, али је одбијен.

За то време је 18. бригада, делом снага садејствовала 19. бригади у нападу на Гаревац, а главнином је контролисала линију од села Кладара, па лево до комуникације Модрича — Босански Шамац. У борби код Гаревца 10. априла, 25. дивизија је имала 25 мртвих, 40 рањених и 6 несталих, а непријатељ 56 мртвих, 70 рањених и 14 заробљених.

Једанаестог априла, стање код 16. српске бригаде углавном је било непромењено. Новост је једино била у томе што је упутила свој 3. батаљон у Горњу Бабешницу ради контроле Требаве и хватања и уништавања остатака четничких банди.

Тога дана у 9 часова непријатељ је из Гаревца, уз помоћ ојачања које је добио са леве обале Босне, напао јединице 19. српске бригаде и успео да их потисне на положај јужно од Модриче. Непријатељ је истовремено искористио тај временски „вакуум“ за евакуацију рањеника и својих породица на леву обалу Босне. Око 15 часова делови 19. бригаде, уз помоћ делова 18. бригаде, прешли су у противнапад. Дејства су била тако јака и енергично изведена да је непријатељ одбачен ка реци Босни и одсечен од својих утврђења у Гаревцу које није стигао да поседне. Непријатељ се под јаком ватром повукао на леву обалу Босне. Борба се завршила око 16 часова, после чега су делови 19. бригаде посели положај од к. 92 па узводно до Бријега и Брестова.

У очекивању форсирања Босне, Инжињеријски батаљон дивизије извршио је покрет из Горњег Лукавца до Таревца, где је припремао материјал за израду сплавова.

У борбама тога дана, јединице 25. дивизије су имале 13 мртвих, 27 рањених и 5 несталих бораца, а непријатељ 66 мртвих, 52 рањена и 1 заробљеног. Од оружја су изгубљена 2 пушкомитраљеза и 4 пушке (остало код погинулих и несталих бораца), а запленио од непријатеља 1 пушкомитраљез, 60 нагазних мина, 1 писаћа и 1 шиваћа машина, 3 кг експлозива, 1 кола и 100 литара мазива.⁶²

Од 12. до 18. априла било је релативно затишје на фронту 25. дивизије. Шеснаеста бригада се и даље налазила главнином на десној обали Босне, на одсеку село Врањак — село Копривна, а једним батаљоном је контролисала Требаву; 19. бригада је, такође, била посела десну обалу Босне од Гаревца до Брестова, с тим што је један батаљон имала у резерви у Модричи; 18. бригада, као дивизијска резерва, налазила се размештена на простору село Поточани, село Ријска — село Орахова — село Горњи Кладари — село Шкугрићи. Инжињеријски батаљон дивизије налазио се у Гаревцима, где је припремао материјал за израду сплавова, а штаб дивизије у Градачцу. Тих шест дана је политички и војни рад био врло интензиван. Одржаване су четне, батеријске и батаљонске конференције и смотре јединица, извођена војна обука, обично из наставе гађања и пешадијског егзерцира, у руковању борбеним средствима, затим чишћење оружја и опреме, парење одела, вакцинисање и др. Такође, интензивно је извиђан непријатељ и свакодневно хватане и заробљаване разбијене четничке групе, групе и појединци.

Штаб 25. дивизије је оценио борбена дејства својих јединица у првој половини априла 1945. године. Он каже:

⁶² Зборник, том XI, књ. 2, бр. док. 60, стр. 301—316.

„У времену од 1. до 15. априла извршена су 4 напада на непријатеља и већи број повратних напада. Углавном, вршени су напади и гоњења непријатеља.

Освојена су сва села на просторији Муслиманска Шпионица — Каравлашка, па североисточно и западно од Градачца, освојен је Градачац и Модрича и сва села у њиховој околини. *Нарочито тешка борба је вођена за с. Гаревац* (подвукао М. П.).

Од непријатеља је заплењено: 2 брза шарца, 7 пиштоља, 3 стројнице, 1 руски пушкомитраљез, 2 тешка митраљеза, 2 бацача 82 мм, 2 лака бацача, 120 пушака, 5 сигналних пиштоља, 2 противтенковске пушке, 12 бомби, 115.900 метака за пушку, 251 мина за бацач, 3 холандска пушкомитраљеза, 3 кг експлозива, 4 резервне цеви за „шарац“, 24 плехане кутије за муницију, 3 кг кабла, 20 ашовчића, 16 шаторских крила, 8 ћебади, 60 нагазних мина, 3 писаће машине, 1 шиваћа машина, 76 кола, 137 коња, 12 волова, 1 радио-станица, 1 помоћна радио-станица, 2 цака санитетског материјала, 100 литара мазива, 12 казана, 6 кофа, 101 цак жита, 4 вагона пшенице.

Уништено је у борби и нестало са друговима који су нестали у борби од нашег оружја: 1 пушкомитраљез „брно“, 1 пушкомитраљез „брнгал“ и 4 пушке.

Наши губици: 72 погинула, 203 рањена и 11 несталих.

Непријатељеви губици: 278 погинулих, 381 рањен и 220 заробљених . . .

Поименични губици у руководиоцима:

Погинуо: заменик команданта 3. батаљона 18. бригаде Миодраг Стаменковић;

— командир 2. чете 2. батаљона 19. бригаде Славољуб Симиновић;

— командир 3. чете 2. батаљона 19. бригаде Радослав Милошевић;

— политком. дис. чете Жарко Јаћиминовић;

— заменик референта санитета 3. батаљона 18. бригаде Божидар Велимировић.

Рањени: помоћник комесара 3. чете 1. батаљона 18. бригаде Бора Максимовић;

— командир 1. чете 4. батаљона 19. бригаде Бранислав Ђорђевић;

— командир 2. чете 4. батаљона 19. бригаде Игњац Омахне;

— командир 1. чете 2. батаљона 19. бригаде Миодраг Радосављевић;

— командир минобацачке чете . . . Вукадин Мирковић;

— командир 3. чете 3. батаљона 18. бригаде Исидор Солић".⁶³

**Морално-политичко
стање и партијско-
политички рад у
дивизији априла
1945. године**

У операцијама ЈА на територији источне Босне, 25. дивизија је била ангажована у првом тромесечју и у првој половини априла 1945. Дивизија се, како је већ истакнуто, преко Дрине код Зворника, у току 27. и 28. децембра 1944. пребацила у источну Босну. У рејону Власенице и у долини Дрине водила је борбе против немачке 963. тврђавске бригаде која се почетком јануара 1945. пробила у Власеницу, и немачке 22. пешадијске дивизије која се правцем Сарајево — Соколац — Власеница повлачила ка Зворнику. Ове борбе су настављене у фебруару 1945. на комуникацији Дрињача — Зворник, и то на одсеку Челопек — Тржић — Табанум, а касније и на комуникацији Зворник — Бијељина.⁶⁴

⁶³ Зборник, том XI, књ. 2, бр. док. 60, стр. 315—316.

⁶⁴ Архив ВИИ, кут. 1090, бр. рег. 28—4; Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 516—521.

Дивизија се крајем фебруара 1945. по наређењу штаба 2. армије, пребацила на подручје Тузла, где је била на одмору. Од 5. до 7. марта 1945. извршила је покрет комуникацијом Брчко — Градачац — Горњи Лукавац — Махмут и сменила јединице 23. српске дивизије које су се налазиле на положајима у рејону Градачца. Њене јединице су успеле да протерају четнике, усташе и домобране, да 11. марта заузму Градачац, а 13. марта Модричу и да 14. марта продру на Требаву и делом снага избију на десну обалу Босне. Затим су, до средине априла, настављене жестоке борбе против Немаца и разнобојних домаћих издајника на простору: Сребреник — Орашје — Требавац — Босански Шамац. Природно је што је у таквим условима био веома буран и развитак морално-политичког стања и партијско-политичке активности јединица 25. дивизије. Кретање тог стања види се и из извештаја помоћника политичког комесара дивизије мајора Милорада Ракочевића, упућеног 12. априла 1945. ЦК КПЈ.⁶⁵ У њему се, сем осталог, каже и ово:

— „25. дивизија је млада војна јединица. Дивизија се састоји из 3 бригаде са по 3 батаљона. Сваки батаљон има по 3 стрељачке чете, чету противколских пушака, минобацачку чету и чету трупне коморе. Око штаба дивизије и штабова бригада постоје приштапске јединице. Дивизија, која је бројала после мобилизације 12 хиљада бораца, сада броји нешто више од 6 хиљада ...

Бројно стање наше партијске организације:

16. бриг.							канди-	
ћелија	28	по списку	193	чл. КПЈ, на лицу	16	чл. КПЈ,	дата	30
18. ”	28	”	212	”	”	155	”	10
19. ”	30	”	191	”	”	142	”	12
Штаб дивизије и око њега јединице	10	”	49	”	”	37	”	8
СВЕГА							канди-	
ћелија	96	по списку	645	чл.КПЈ,на лицу	495	чл. КПЈ,	дата	60

⁶⁵ Зборник, том IX, књ. 9, бр. док. 92.

Социјални састав: сељака има око 60%, радника 30%, а остало су интелектуалци...

СКОЈ-евска организација броји дакле око 900 чланова...

— 5. овог месеца почело је велико армијско такмичење између дивизија, бригада, батаљона, чета, водова, десетина, итд. Такмичење се одржава по свим гранама, секторима нашег живота и рада.

Партијска организација настоји да сваки руководилац, борац, коњоводац, кувар итд. буде обухваћен такмичењем. За јединице, руководиоце и борце који у такмичењу постигну најбоље резултате предвиђене су награде. За ових пет дана најбоље су се показали борци и руководиоци 19. бригаде, тако да су постигли лепе резултате у свим гранама такмичења, нарочито у борби са Нијемцима, извршавајући сто-процентно свој задатак".

Првог фебруара 1945. појавио се први број дивизијског листа „Борац". У уводнику листа, политички комесар дивизије дао је оцену кретања морално-политичког стања. Њена суштина је у делу написа у коме се истиче:

„Нови задатак гласи: Са дивизијом се пребацити у Босну код Зворника. Неколико дана и ноћи преко скеде код Зворника пребацивале су се наше јединице и јединице других дивизија, на леву обалу Дрине у Босну. Наша војска чини још један историјски прелаз преко Дрине. Гледајући на Дрину, тада будила су нам се сећања на славни прелаз на њену десну обалу наших прослављених пролетерских дивизија". Наш задатак је не само војнички и политички значајан, већ и дубоко племенит: синови Србије хитају у помоћ народима Босне који толико пропатише и страдаше у овом рату, хитају да одужују свети дуг народа Србије према осталим народима Југославије.

Једна наша бригада наступа преко Мајевице чистећи је од бедних остатака четничких банди Драже Михаиловића, док друге две маршују ка Тузли и на просторији Тузле састају се са овом првом. Тузла, која изгледа сва поносите што је дала на хиљаде

својих синова — добровољаца у нашу војску, остави диван и пријатан утисак на наше борце. Гледајући збратимљене Србе, Муслимане и Хрвате у Тузли и околини, наши борци још више осјетише колико је ова величанствена борба препородила наше народе. Они још више осјетише сву бестидност и злочиначки карактер великосрпске хегемонистичке клике, отеловљене у издајничким бандама Драже Михаиловића, Недића и ЈБотића која је свим силама тежила да завади српски народ са осталим народима.

Напред, у борбу против немачких бандита који би хтели да се некажњено извуку из наше домовине!

Претходница једне немачке групације која се пробија са југа на север доспела је у Власеницу. Наш је задатак што пре избити на простор Власенице и онемогућити надирање ове групе. Услови под којима треба извршавати задатак су веома тешки. Наше јединице су недовољно опремљене одећом и обућом, док је снабдевање храном такође јако отежано услед сасбраћајних прилика и помањкања транспортних средстава. Пристижу све веће немачке снаге у Власеницу. Нападамо Власеницу. Већ у овим нападима наши команданти боље искоришћавају дејство тешких оруђа него ли раније. После неколико дана настаје пробијање немачке групације према северу. Развио се бој од близу четрдесет дана и за све време немачке банде једва успеше да продру до Зворника. Јединице наше дивизије, у заједници са братским борцима из Босне и осталим јединицама нашега корпуса, задале су тешке ударце немачким бандама. Нисмо дозволили да некажњено оду из наше земље. Ових дана друге наше јединице настављају уништавање ове немачке групе између Козлука и Бијељине. У овим четрдесетодневним борбама наша дивизија дошла је до нових и драгоцених сазнања и искустава у борби са непријатељем који располаже са доста ратничког искуства, вештине и лукавости. Кроз ову борбу ојачала је мржња наших бораца против окупатора и издајника. Наше јединице су водиле низ офанзивних и одбрамбених борби. Кроз њих се могло нау-

чити како треба реагирати на разне непријатељске маневре и покушаје. Најзад, ми смо овога пута заједнички, раме уз раме, проливали крв у борби против Немаца, заједно са нашим јединицама из источне Босне које су састављене од Срба, Хрвата и Муслимана. Још једном наши борци су осетили колико је борба противу Немаца заједничка ствар и животно питање за све наше народе".

У борбама против немачке 22. дивизије и 963. тврђавске бригаде, јануара и фебруара 1945. на правцу Сарајево — Соколац — Власеница — Зворник — Бијељина, био је ангажован претежни део снага 2. армије и 3. корпуса НОВЈ, Двадесет пета дивизија је била међу оним јединицама које су се највише ангажовале на том задатку. Тукла се свакодневно, у изразито снеговитим зимским данима, са пуно тешкоћа у погледу позадинског обезбеђења. Реакционарне снаге у земљи настојале су, сем осталог, да посеју неповерење и подрију јединство између фронта и позадине. То се види и из написа у дивизијском листу „Борац" бр. 2 за април и мај 1945. у коме се каже и ово:

„Каткада код нас на фронту проноси се глас:

„Ето тамо у Србији, у народноослободилачким одборима, налазе се све шпекуланти и „старе газде", који се не брину о вашим породицама, штеде своје од мобилизације, а ви, ево, гинете овде на фронту у Босни" и сл.

Исто тако ти себичњаци и продане душе покушавају да разним гласинама које шире у позадини, унесу дух малодушности и неверице у наш народ, који све даје за нашу војску и обнову опустошене домовине. Те гласине које поједини реакционари упућују на адресу родитеља чији се синове боре на територији Босне са синовима Босне говоре: „Ето ваши синови боре се гладни у Босни, гину јер за рат нису завршили обуку нити какве друге школе, да су поједине јединице опкољене" и томе сл.

Из овога свега јасно се показује тенденција тих до сржи искварених реакционара. Они хоће да унесу

дух неповерења између фронта и позадине, да код бораца на фронту изазову неповерење и нерасположење према нашој народној, демократској власти, да у позадини унесу пометњу и ослабе борбено расположење нашега народа.

На крају, све би ово изгледало друкчије да се овде ради само о тим бедним остацима реакционарних клика. Уосталом, њихова судбина је сасвим јасна. Они морају нужно по свим ратним и историјским законима да деле судбину са својим савезником хитлеровском Немачком. Разуме се да данас нема ништа теже него бити у таквом положају, али то им је награда историје због издаје коју починише над нашим народом.

Што је најважније у читавој ствари, овде се ради о појединим добронамерним људима који каткада наседају тој реакционарној пропаганди.

Јасно је као дан да је наша народноослободилачка власт још млада и недовољно искусна у своме деловању, и каткада учини и извесне пропусте. Но, наша млада држава налази се у процесу изграђивања, у процесу борбе са разним потешкоћама. Наша привреда и индустрија, наш саобраћај тешко су порушени од окупатора и често извесне објективне околности условљавају поједине пропусте у раду појединих народноослободилачких одбора. Но, то никако не оповргава и ту чињеницу да има и да се може десити да се и поједини шпекуланти увуку каткад на места која не заслужују. Но, све то зависи од народа коме је данас обезбеђено право да на истински демократски начин бира своју власт. Народне масе у нашој земљи сваким даном стичу све већу свеет о демократским правима која уживају у нашој новој држави и то је најбоља гаранција да ће бити све мање оних појединаца који би се могли на било који начин прошверцовати на места која нису заслужили својим животом и радом.

Данас постоји одређени пут за сваког грађанина у нашој земљи, за сваког истинског патриоту, пут добронамерне и конструктивне критике која помаже

нашој народној власти да отклони извесне недостатке који су нужни у раду једне младе власти, која уз надчовечанске напоре руководи изградњом нове, срећне државне заједнице наших народа. Свако гунђање по ћорсокацима, преношење алармантних вести користи само непријатељима наших народа.

Синови Србије на фронту у источној Босни, на фронту у Срему, раме уз раме са синовима осталих наших народа, воде заиста последње и тешке борбе за коначно ослобођење наше домовине и уништење фашизма. Разумљиво је да данашња сурова борба коју води наш народ за слободу захтева и жртве. Али зато и немачки бандити не могу да се некажњено извуку из наше домовине. Зато су они за последњих неколико месеци борбе густо посејали својим лешевима равни Срем и босанска брда".⁶⁶

Борбе и маршеви дивизије у 1945. били су тако интензивни да је и партијско-политичка и културно-просветна активност била у заиста изузетно тешким околностима. Отуда није чудо што се у поменутом извештају помоћника политичког комесара дивизије констатује: „Састанци се нијесу редовно одржавали, а у неким батаљонима, као, на пример, у III батаљону 16. бригаде, за читав мјесец дана није се састао батаљонски биро". То, ипак, не значи да, у целини узев, партијско-политичка активност није била успешна и интензивна. Борбе су биле изузетно тешке, а старешине, комунисти и скојевци су предњачили и давали лични пример. У њима је избачено из строја и 309 руководилица — већином чланова КПЈ или СКОЈ-а.

И у том времену при штабу дивизије радили су курсеви за оспособљавање кадрова. При дивизијском комитету КПЈ одржан је кратак нижи партијски курс који је похађало 50 слушалаца. Они су показали добре резултате. Предавачи на курсу су били политички комесар дивизије, помоћник политичког комесара дивизије и политички комесари бригада. Такође

⁶⁸ Архив ВИИ, кут. 58, бр. рег. 2/4.

је одржан кратак војни курс за ниже војне руководиоце.⁶⁷

Упоредо са партијско-политичком активношћу, као допунско средство примењиване су и мере принуде. Морало се, на бази пресуде војног суда, стрељати неколико дезертера, а највише је било оних који су се након дезертерства прикључили остацима четничких банди и са овима заробљени од јединица наше дивизије.

Данас, неке може изгледати да је та санкција била преоштра, да се могла избећи, да је чак у нечему нехумана итд. Али, тако може резонovati само мисао која не уважава време и околности. Јер, наша револуција је баш била примерно хумана како у односу на заведени или принудно мобилисани део маса од стране националног и класног непријатеља, тако и, посебно, у односу према појединцима у нашем ослободилачко-револуционарном покрету који су правили грешке, а најтежа од њих је било дезертерство — издаја. Зато се дезертерима морало судити. Наредбе о тим пресудама читане су на конференцијама батаљона, самосталних чета и батерија.

Наредбом штаба 2. армије ЈА бр. 2 од 26. марта 1945. почело је формирање дисциплинских јединица. У њој се, сем осталог, каже и следеће:

„1. — Да свака бригада у саставу наше армије приступи формирању „дисциплинске јединице“ јачине од једне чете.

2. — У састав „дисциплинске јединице“ улазе борци и руководиоци који поред свих настојања и савета старешина и даље праве иступе и грешке, смећају учвршћењу дисциплине, војничког реда и односа, а то су: дезертери, они који се не одазивају мобилизацији, паникери, кукавице, пљачкаши и сви они који својим слабостима утичу на појединце или целе јединице. Уколико неко буде три пута кажњен опоменом, укором или строгим укором, треба га такође послати у дисциплинску јединицу.

⁶⁷ Зборник, том IX, књ. 9. бр. док. 92.

3. — Руководиоци у „дисциплинској јединици“ на положају водника и командира могу бити кажњени руководиоци који нису изгубили чин с тим, што ће се одређивати на положај нижи од ранијег (командир за водника итд.). За „дисциплинске јединице“ одређивати добре и енергичне руководиоце политичке, које треба повремено мењати. Дужност политичких руководиоца у „дисциплинској јединици“ је, поред осталог, да упознају појединачно кривице појединаца, да прате њихов рад и залагање у унутрашњем животу јединице, нарочито за време борбе. Ради овога за сваког борца треба имати податке у виду картеке и све његове позитивне и негативне особине које испољи за време бављења у дотичној јединици.

4. — У „дисциплинској јединици“ борци и кажњени руководиоци остају док се не поправе, нарочито истакну или буду рањени у борби. После овога враћају се у своје матичне јединице. Уколико се не поправе треба их предавати надлежном војном суду.

5. — Одлуку о упућивању у „дисциплинску јединицу“ борца и подофицира доноси штаб бригаде, а за офицере на дужностима у чети и батаљону доноси штаб дивизије, на предлог штаба бригаде.

6. — „Дисциплинској јединици“ додељивати за време борбе најтеже борбене задатке, а када нема борбе најтеже радове. „Дисциплинској јединици“ могу се давати и потпуно самостални задаци као: насилно извиђање, препади, заседе и акције у позадини непријатеља. Не слати их у потеру за четницима.

7. — Јединица ће бити при штабу бригаде, који ће је за време борбе додељивати батаљону који има најтеже задатке.

8. — У „дисциплинској јединици“ спроводити активан војнички и политички рад као и у осталим јединицама. Исхрана људства и све остало биће као и у осталим јединицама.

9. — Формирању „дисциплинских јединица“ приступити одмах, с тим што ће се сваком борцу претходно објаснити његова кривица и могућност да је поправи“.

У то време је дошло до формирања дисциплинских јединица у оквиру наших бригада и дисциплинске чете при штабу дивизије (око 150 људи) које су заиста слате на „највруће тачке“ у оквиру борбеног поретка дивизије.

Морам рећи да ме данас захвати посебан талас сентименталности, када се сетим неустрашивих јуриша људи из ове чете. Дакле, и она је на свој начин потврђивала колико треба имати неограничену веру у човека, и људе. То је једно, а друго, ипак ми се чини да ово решење о формирању дисциплинских јединица није било у духу и није спадало у арсенал средстава наше дубоко демократско-хуманистичке социјалистичке револуције, већ да је „увезено са стране“, јер није одисало вером у људе и значило је превише драстичну меру. Али, шта можемо, није ни наша револуција могла бити имуна на поједине грешке.

Могло би се рећи да је дивизија у периоду од 11. до 18. марта 1945. постигла малтене атрактивне резултате у борбама на простору Сребреник, Грачаница, Брчко, Босански Шамац. Ослободила је низ насељених места, а међу њима Градачац, Модричу, Босански Шамац. Разбијена је четничка групација на Требавцу, низ усташких и домобранских јединица, задани озбиљни губици Немцима. Међутим, негде око 15. марта 1945. дивизија се нашла развучена на широком фронту (око 70 км) на линији Аврамовина — Шкугрић — Градачац — Модрича — десна обала Босне (село Копривна). У том моменту била је, рекао бих, нека врста идеала у 2. армији, која ће дивизија пре избити на Босну. Пошло је то за руком 25. дивизији. Многе је захватио талас самозадовољства постигнутим успехом. И, посебно, рекао бих, штаб дивизије који се сместио у Градачац, доукавши Медицинско-санитетски батаљон (дивизијску болницу), Интендантуру и неке друге „приштапске јединице“. И зато се, несумњиво, у извештају помоћника

политичког комесара дивизије, упућеном ЦК КПЈ 12. априла 1945. веома оштро, али тачно констатује:

„Централни проблем који је на дневном реду и за који се ухватила партијска организација јесте питање дисциплине, развијање одговорности код руководиоца и бораца и позивање на најстрожију одговорност за неизвршење постављених задатака. Нарочито у задњим акцијама које је дивизија водила на линији Брчко — Градачац — Модрича — Грачаница, није у потпуности извршавала постављене задатке захваљујући слабој процени ситуације, слабој дисциплини и одговорности многих руководиоца.

Због неизвршења задатака смијењени су са дужности командант I батаљона 16. бригаде, комесар II батаљона исте бригаде и командант I батаљона 19. бригаде. Смијењено је још 10 командира и политичких комесара чета из 18. бригаде због тога што се и њиховом неупорношћу и незалагањем дозволило да непријатељ брзо прође од правца Брчког преко нашег десног крила и да нам зароби 2 топа и 4 минобацача. Прије тога на неколико дана наша дивизија је водила успешне борбе са четничким бандама из Црне Горе и других крајева и имала видне резултате. По разбијању четника, непријатељске снаге из Брчког (немачке 22. дивизије — примедба М. П.) почеле су пристизати у помоћ разбијеним групама и нагомилавали своје снаге у близини нашег десног крила. Штаб дивизије није правилно процјенио ситуацију тако да су снаге наше дивизије остале у истом борбеном распореду као и раније у борби са четницима, растрешене неких 60—70 километара. Штаб 18. бригаде такође са своје стране није дао праву слику стања са њиховог правца како би штаб дивизије, односно командант дивизије, могао брже реаговати и усмерити пажњу са те стране одакле је претила највећа опасност да наше јединице буду изманеврисане и изгубе артиљерију, бацаче и део коморе" (југоисточно од Градачаца, рејон Хумка, триг. 381 — примедба М. П.).⁶⁸

⁵⁹ Исто.

Због овог случаја чланови штаба 25. дивизије су, свакако с правом, одговарали су пред штабом 2. армије.

У извештају се говори да је дивизијски комитет КПЈ дао *управо, овакву оцену те* ситуације: „Зато смо ријешили да секретаријат напише једно писмо свим партијским бироима и ћелијама, ослањајући се на задње директивно писмо ЦК КПЈ, које ће се темељито прорадити. Поред тога ријешено је да дивизијски комитет за 20 дана обиђе све батаљонске биро, штапске јединице и батаљонска руководства СКОЈ-а где ће се темељито прорадити овај проблем”.⁸⁹

Као што је раније истакнуто, у 25. дивизији је дошла релативно велика група руководилаца из пролетерских јединица. Али, и 25. дивизија већ постаје расадник кадрова. Јер, у овом извештају се истиче . . . „ . . . дали смо око 85 партијаца као руководиоце бригадне и батаљонске, па и 2 помоћника комесара бригаа који су пошли на дужност помоћника комесара дивизије (Витомир Лазаревић — Рутош на дужност помоћника политичког комесара 23. српске дивизије, а Јосиф Трајковић — Трајко на дужност помоћника комесара 45. српске дивизије)”.⁷⁰

Подаци показују да политички и културно-просветни рад у том периоду добија све систематскији карактер, са више плана. О томе се у извештају каже:

„Одржано је по неколико бригадних политичких конференција по свим бригадама. Постоји план политичког рада који се спроводи у живот. Културно-просветни рад постоји, он се сваком даном све више развија. Постоје културно-просветни одбори батаљона и чета. Има један мањи број неписмених бораца. Ради се са њима. Почео је излазити дивизијски лист и то са успехом како по обиму тако и по садржајима и проблемима које третира. Почеле су да се пишу четне зидне новине у многим батаљонима и неким

⁶⁰ Исто.

⁷⁰ Исто.

бригадама батаљонски и бригадни листови. Нарочито је културни живот развијен у 19. бригади, а донекле и у 18. Пропагандни одсек постоји при дивизији и бригадама. Они доста користе политичком и културном уздизању наших бораца, нарочито дивизијски. При дивизији постоји културна екипа са музиком, која је досад показала лепе резултате".⁷¹

У том периоду санитарска служба дивизије је обављала веома сложене задатке. Великом броју рањених придружили су се и оболели од тифуса. То се види из наведеног извештаја у коме се истиче и ово:

„У почетку прошлог мјесеца разбољело се због алкавости и недовољне опрезности 6 лекара од пегавог тифуса. Један је већ умро. Партијска организација чини све како би се стање поправило и санитар стао на здраве ноге. У задње вријеме имамо добрих резултата нарочито у медико-санитарском батаљону дивизије. Санитарска служба је најбоље организована сада у 18. бригади, где има најмање обољења, а најгоре у 19."'⁷²

Интересантне су оцене које се у овом документу дају о стању обавештајне службе ОЗН-е. За прву се каже:

„Обавештајна служба се још није развила и не долази до неког виднијег изражаја. Прије нешто више од мјесец дана десило се то да су једну извиђачку десетину I батаљона 19. бригаде заробили четници на Мајевици иако су били добро наоружани. Тој служби ни Партија ни штабови нису поклањали потребну пажњу. Задњих дана вршена су извесна реорганизовања и почеле су извиђачке групе залазити у непријатељеву позадину, хватати и доводити непријатељске војнике — четнике. ОЗН-а је још највише показала резултата, док у неким батаљонима још храмље. Но, углавном, она сада задовољава. Неких изразитијих непријатељских елемената сада нема".⁷³

⁷¹ Исто.

⁷² Ј4_{сто}

⁵⁹ Исто.

Дивизија је, наравно, и у источној Босни имала жив контакт и снажну политичку подршку народа, партијске и других антифашистичких организација и органи народне власти на терену. Народи источне Босне који су већ отада дали велики допринос развоју ослободилачког рата и народне револуције, под паролом: „Све за фронт — све за победу“, показали су и сада крајње напрезање у погледу ангажовања свих људских и материјалних снага. Претежни део територије био је слободан. Врло интензивно је радио целовит систем органа народне власти и друштвено-политичких организација са КПЈ на челу, те органи војно-позадинске власти (команде подручја и команде места). Наше снаге на тој територији биле су снажне: 2. армија (3—7 дивизија и низ других родовских јединица ранга бригаде, пука, батаљона, дивизиона) и 3. корпус ЈА. У Тузли су били лоцирани обласни комитет КПЈ и друга обласна руководства друштвено-политичких организација (Народни фронт и друге) као и штаб 2. армије. Динамика борбених дејстава и објективне потребе нису тражиле тако интензивну политичко-партијску активност и културно-просветну делатност дивизије, какав је то случај био у неким другим крајевима. Ипак, у тим условима она је била и довољно интензивна и успешна. Вредно је истаћи и докуменат објављен у дивизијском листу „Борац“ који илустративно говори о том односу дивизије према народу и обрнуто. Ради се о похвали коју је Обласни народноослободилачки одбор за источну Босну упутио припадницима 25. дивизије за учешће у акцији материјалне помоћи пострадалом становништву на овој територији.

Ако бисмо покушали да изведемо неке основне закључке из тока и праксе борбених дејстава 25. дивизије на источно-босанском војишту, чини ми се, да би се они могли свести на следеће:

1. У првој декади јануара 1945. дивизија је имала релативно лак борбени задатак: чишћење јужних и централних делова планине Мајевице од квислиншко-четничких банди. Она је тај задатак успешно извр-

шила. Развила је борбени поредак на широком фронту у низу четних и батаљонских нападних колона и с успехом „прочешљала“ терен и ликвидирала или заробила низ четничких група и групица.

2. У садејству 27. босанске ударне дивизије и делова 45. српске дивизије напала је непријатељев гарнизон Власеницу ради ликвидације. Није успела у томе, али је непријатељу нанела значајне губитке и окружила немачку 963. тврђавску бригаду „Клоц“ и 1004. и 1005. тврђавски батаљон. Раније је дата анализа тог напада. Ипак бих сада додао и ово: највероватније би 25. дивизија успела, у нападу на Власеницу, да нанесе непријатељу далеко теже губитке чак и да ликвидира његов гарнизон у садејству са 27. босанском дивизијом и једном бригадом 45. дивизије, да њена 19. српска бригада није морала бити ангажована у борбама против четничких снага на простору Папраће. Из тога јасно проистиче закључак шта значи имати или не имати квислиншке оружане јединице у нападној или одбрамбеној зони своје тактичке или оперативне јединице.

3. Може се сматрати да је дивизија доста успешно извршавала свој двоструки борбени задатак у времену од 10. до 20. јануара, када је у рејону Плоче спречавала спајање окруженог непријатеља и пристижућег 16. гренадирског пука немачке 22. пешадијске дивизије од Соколца и покушаје почесног ширења непријатеља из Власенице на правцима Власеница — Шековићи и Власеница — Дрињача.

4. Дивизија је од 20. јануара до 1. фебруара 1945. водила мање-више успешну задржавајућу одбрану на правцима Власеница — Дрињача и Власеница — Шековићи. Она је у том времену подносила главни терет удара непријатељеве пробојне групације. Већ крајем јануара штаб 2. армије организовао је главну групацију (25, 45, 38. и 27. дивизија) ради уништења непријатеља на простору Дрињача, Зворник, Шековићи, Власеница. У тим борбама 25. дивизија се, очевидно, максимално заложила. О томе говори и податак да је у борбама од 1. до 13. фебруара имала осетне

губитке: 213 мртвих и 635 рањених бораца. Било је то око 1/5 укупног броја погинулих и рањених на читавом борбеном путу дивизије.

5. Дивизија је, иако крајње заморена непрекидним четрдесетодневним даноноћним борбама, дала значајан допринос и у укупном напору главних снага 2. армије да уништи непријатељеву групацију у захвату комуникације Зворник — Бијељина. У томе се, истина, није потпуно успело, али је, очевидно, и по признању непријатеља, немачка 22. дивизија у току читаве своје „ратне каријере“ (западни фронт, источни фронт, балканско ратиште) управо на правцу Власеница — Зворник — Бијељина претрпела највеће губитке. Уништена јој је око 1/3 припадника и већи број од тога рањен. Уништена је или заплена и знатна количина ратне технике. Истина, у том временском интервалу је и 25. дивизија имала најосетљивије губитке, што се, сем осталог, може видети и из чињенице да је 1. јануара 1945. имала око 13.000 људи, док је њено организацијско-формацијско стање 22. фебруара 1945. било следеће: људи 8.970 (од тога 164 другарице), коња — 118 јахаћих, 590 теглећих, 240 товарних; минобацача 50 мм 18 комада, минобацача 82 мм 53, минобацача разних 7, митраљеза 91, противавионских митраљеза 12,7 мм 9, пушкомитраљеза 491, аутомата 1.236, протитенковских пушака 43, противтенковских топова 37 мм 21, пушака 5.428, полуатоматских пушака 670, камиона 10, путничких аутомобила 2, мотоцикла 1, сточних возила 339, радиостаница 2, телефонских централа 4, телефонских апарата 25 и телефонског кабла 82 км.⁷⁴

6. Од 22. фебруара до 5. марта 1945. дивизија се сређивала и реорганизовала у ширем рејону Тузле, а од 10. до 15. марта извела је атрактивно успешан напад на четничку групацију на простору Требаве и ослободила Градачац, Модричу и око 100 села, а затим широким „полукругом“ (око 70 км) избила на Саву и Босну на фронту од Жабара преко Градачаца и Гавривца до Копривнице. Ту је дошло и до опасне климе

⁷⁴ Зборник, том IV, књ. 33, бр. док. 124.

самозадовољства, што је био један од узрока губитака које је претрпела, када јој је 19. марта 1945. немачка 22. дивизија, у садејству квислиншких јединица, нанела изненадни удар у десни бок и позадину.

7. Између 20. марта и 5. априла дивизија је водила претежно одбрамбене борбе, да би 5. априла поново прешла у напад на Немце и квислинге. Напад је био силовит и успешан. Поново су ослобођени Градачац и Модрича. Изузетно тешка борба је вођена за непријатељско упориште у Гаревцу које је чак после уништења и једне читаве чете наше 19. српске бригаде, бескомпромисно ликвидирано.